

Rıdvan CANIM*

BİR BİYOGRAFİ USTASI, BİR KLÂSİK DÖNEM EDEBİYAT ELEŞTİRMENİ LATİFİ VE ŞAİRLER TEZKİRESİ

Öz: Edebiyat tarihimizde "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ" adıyla tanınmış olan Latîfî Tezkiresi, Edirneli Sehî Bey Tezkiresi'nden sonra Anadolu sahasında yazılmış ikinci tezkire olarak bilinir. Latîfî, eserini 953/m.1546 tarihinde tamamlamıştır.

Latîfî Tezkiresi, tamamlandıktan sonra devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Eser, bir "Mukaddime", üç "Fasıl" ve "Hâtîme" bölümlerinden meydana gelmiştir. Tezkireye Sultan II. Murad zamanından hicrî 953 senesine gelinceye kadar yaşamış Osmanlı şairleri alınmıştır. Tezkire'deki toplam şair sayısı 334'tür.

Yazımızda, konu şu başlıklar altında ele alınacaktır: 1. İsim-unvan-lâkap. 2. Şairin doğduğu yer, yaşadığı çevre (Mekân) . 3. Şairlerin Hayatlarına Dair Zaman Tespitleri. 4. Aile, Soy ve Akralalık İlişkileri. 5. Öğrenimi ve Yetiştirilmesi / Şairlerin İlmî Durumları. 6. Resmi Görevleri / Şairlerin Meslekî Konumları. 7. Şairlerin Medenî Hallerine Dair Tanıtımlar. 8. Şairin ölümü, Ölüm Yeri ve Tarihi. 9. Bedenî Özellikleri. 10. Din ve Tasavvuf İlişkileri / İnanç Durumları.11. Mizaç ve Ahlâk Durumları. 12. Şairlerin Şiir Dışı Yetenekleri / Sahip oldukları Hüner ve Kabiliyetleri.

Şu'arâ tezkireleri, sadece şairlere dair biyografik bilgiyi kaydetmek görevlerini yerine getirmekle kalmamış, kendilerinden sonraki nesillere belki de hiçbir zaman ulaşamayacakları çok özel bilgi ve belgeleri de başarıyla ulaştırmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ, Biyografi, Osmanlı Edebiyatı.

Abstract: The Tezkire of Latîfî, also known as "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ" in our literary history, is the second Tezkire written in Anatolia after that of Edirneli Sehi Bey. The Tezkire was completed around Hijri 953/1546 BC.

Upon its completion, the tezkire was presented to Kanuni Sultan Suleyman. It consists of an introduction "Muqaddime", three Fasils, and a conclusion, "Hatime". The tezkire includes biographies of 334 Ottoman poets who have lived in the period from the time of Murad II (ca. Hijri 810) until Hijri 953.

In this article, the subject will be examined under the following headings: 1. Poet's name, title, alias 2. Poet's birthplace and the environment in which he grew up 3. Historical landmarks in the poet's life 4. Poet's family and genealogy 5. Poet's education 6. Poet's formal duties/professional career 7. Poet's marital status 8. Poet's death, time and place 9. Bodily features of the poet 10. Religious and Sufi aspects of the poet 11. Poet's character and moral principals 12. Poet's non-professional skills and accomplishments. By registering an immense amount of biographic information on poets, a Tezkire provides future generations with an invaluable treasure of that they would otherwise never be able to obtain.

Keywords: Latîfî, Tezkiretü's-Şu'ara, Biography, Ottoman Literature.

Giriş

Edebiyat tarihimizde “*Tezkiretü’s-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*” adıyla tanınmış olan Latîfi Tezkiresi, Edirneli Sehî Bey Tezkiresi (yazılış tarihi 945/m.1538)’nden sonra Anadolu sahasında yazılmış ikinci tezkire olarak bilinir. Latîfi, eserini 953/m.1546 tarihinde tamamlamıştır. XVI. yüzyılda Latîfi tezkiresinden sonra yazılmış beş tezkire daha vardır. Bunlar sırasıyla Âşık Çelebi’nin *Meşâirü’s-Şu’arâ*(976/m.1568)’sı, Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’s-Şu’arâ*(994/m.1586)’sı, Ahdî’nin *Gülşen-i Şu’arâ*(1002/m.1593)’sı, Beyânî’nin *Tezkiretü’s-Şu’arâ*(1006/m.1597) ve Gelibolulu Mustafa Âlî’nin esas itibariyle tarihî olayları ele alan, ancak ihtiva ettiği şairlerle de tezkire hüviyeti arz eden *Kühû’l-ahbâr*(1007/m.1598) adlı eseridir.

Yazılış tarihini yukarıda zikrettiğimiz Latîfi Tezkiresi, tamamlandıktan sonra devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a takdim edilmiştir. Eser, bir “Mukaddime”, üç “Fasıl” ve “Hâtîme” bölümlerinden meydana gelmiştir. Mukaddime içerisinde “*İbtidâ-i Kitâb-ı Tezkiretü’s-Şu’arâ...*” başlığı altında ise Latîfi, eserini nasıl ve hangi ölçülere göre tasnif ettiğini belirtir. Tezkireye Sultan II. Murad zamanından hicrî 953 senesine gelinceye kadar yaşamış Osmanlı şairleri alınmıştır. Tezkire’deki toplam şair sayısı 334’tür.

Latîfi tezkiresini benzerleri arasında oldukça saygın ve önemli bir konuma getiren diğer sebepler daha ziyade muhtevaya aittir. Latîfi’nin tezkiresine aldığı şairlere ve onların şiirlerine dair değerlendirmelerin en önemli tarafı; duygusallıktan uzak ve son derece objektif oluşudur. Latîfi’nin biyografilere kazandırdığı boyut ise kendisini takip eden tezkirecilere örnek olacak mahiyettedir. Eseri, diğer tezkireler arasında farklı bir konuma getiren bir başka husus da Latîfi’nin şairler için getirdiği ölçü fikridir. Gerek şairin hayatı ve eserlerine dair biyografik bilgi ve değerlendirmelerde ve gerekse örnek seçtiği şiirlerde araştırma ve inceleme sonucu hükümler verdiği, klişe laflar etmediği açıkça görülür.

Geleneğin hareket noktasına bir göz atacak olursak şunu görürüz: Tezkirelerden edinilen bilgilere göre, tezkire yazarları böyle bir biyografi çalışması için şairlerin hayatlarını araştırırken başlıca üç kaynaktan yararlanmışlardır. Bu kaynakların birincisi; daha önce bu sahada yazılmış olan tezkireler, ikincisi; tezkireler dışında kalan mecmua, divan, risale ve çeşitli meslek erbabını bu açıdan inceleyen biyografi çalışmaları ve üçüncüsü de; şairlerle ilgili olarak nakledilen rivayetlerdir.

“*Bir Biyografi Ustası, Bir Klâsik Dönem Edebiyat Eleştirmeni Latîfi ve Şairler Tezkiresi*” adını verdiğimiz bu yazımıza, biyografik bilginin tezkirede hangi başlıklar altında takdim edildiğini vererek başlamak istiyoruz. Bu başlıklar şunlardır: 1. İsim-unvan-lâkap. 2. Şairin doğduğu yer, yaşadığı çevre (Mekân). 3. Şairlerin Hayatlarına Dair Zaman Tespitleri. 4. Aile, Soy ve Akrabalık İlişkileri. 5. Öğrenimi ve Yetişi / Şairlerin İlmi Durumları. 6. Resmi Görevleri / Şairlerin Meslekî Konuları. 7. Şairlerin Medeni Hallerine Dair Tanıtımlar. 8. Şairin ölümü, Ölüm Yeri ve Tarihi. 9. Bedenî Özellikleri. 10. Din ve Tasavvuf İlişkileri / İnanç Durumları. 11. Mizaç ve Ahlâk Durumları. 12. Şairlerin Şiir Dışı Yetenekleri / Sahip oldukları Hüner ve Kabiliyetleri. Şimdi

şairlerin biyografileri çerçevesinde bu başlıklar altında verilen bilgileri ayrı ayrı ele alalım:

1. İsim-unvan-lâkap:

Latîfî Tezkiresi'nde şairlerle ilgili olarak verilen bilgi ve yapılan değerlendirmelerde genelde ilk sırayı şairin adı, sanı veya lâkabı alır. Zaten şairler ayrı ayrı başlıklar altında ele alınırken bu başlıklarda çoğu zaman "mahlas" kullanıldığını görürüz. Bunun dışında yine özellikle giriş cümlelerinde ayrıca şairin isminden, unvan veya lâkabından söz edildiği görülür. Bu belirlemeler bazen gerekçesiyle birlikte verilirken çoğu zaman da başlık dışında isim ve unvan konusu tekrar ele alınmaz. Bu belirlemeler bazen doğrudan doğruya şairin isminin verilmesi şeklinde olabilir. Örneğin; Nizamî'de "*İsm-i şerifleri Mustafadur. s.547*"¹, Nesîmî'de "*İsm-i şerifleri beyne'1-eşrâf ve esnâ-yı ensâb Abdülmenaf Seyyid İmâdüddindür. s.537*", Necâtî'de iki rivayeti naklederek "*Ve merhûm-ı merkûmun ism-i şerifleri İsadur... ve ba'zılar dahi ismi Nuhdur dirler. s.533*" örneklerinde olduğu gibi.

Bunun dışında, yapılan bazı tanıtımlar unvan veya lâkap ile birlikte ve şairin isminin ikinci plânda kaldığı veya hiç söylenmediği tanıtma ve belirlemelerdir. Bu gibi durumlarda eğer şair unvanı ile takdim ediliyorsa, bu genellikle mensup olduğu soy, sülâle, aile veya akrabalık bağlarından kaynaklanan bir gerekçeyle takdim edilir. Lâkaplar ise çoğu zaman şairin bedensel ve ruhsal özellikleriyle sahip olduğu iyi ve kötü alışkanlıklarına dayandırılarak verilir. Diğer taraftan şairin mensubu bulunduğu mesleğe ve ilgi alanına istinaden bazı lâkapların verildiği de görülür. Meselâ: Abdî Çelebi'de; "*Beyne'1-kuzat İslî Abdi dimekle şayi' ü şehrdür. s.368*", Za'îfî Mehmed Çelebi'de; "*Hacı-zade dimekle ma'ruf ...s.349*" ve Latîfî'nin kendisinden söz ederken kullandığı; "*Hatip-zade ve kuyud-ı alayıkdan azade bela-zede ismüm Abdullatif ...s.489*" örneklerinde olduğu gibi. Kuşkusuz isim belirtmeden unvan veya lâkapların belirtilmesi diğer tezkire yazarlarında da görülür. Latîfî'nin de bu tarz tanıtma ve belirlemeleri tercih etmesi, şaire dair bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olabileceği gibi, söz konusu şairlerin belirtilen unvan veya lâkaplarla daha çok tanınmış olmalarından da ileri gelebilir.

Latîfî, tezkiresinde yer verdiği şairlerin isim, unvan veya lâkaplarına dair belirleme veya tanıtımlarda bulunurken her şair için aynı takdim üslûbunu kullanmaz. Hatta saygı duyduğu, değer verdiği şairlerin biyografilerine girmeden, daha başlıklarda bunu sezmeğe mümkündür. Özellikle şeyh şairler, padişahlar ve birkaç büyük şairde bunu açıkça görmek mümkündür. Bazı şairlerin sadece isimlerini zikretmekle yetinen Latîfî, bazı şairlerin biyografi başlıklarında iki-üç satıra varan seçili, ta'zim ifadeleriyle dolu takdimlerde bulunur. Mesela Mestî Çelebi, Meşrebî-i Kalender, Mu'îdî, Nazmî Mehmed Çelebi, Niyazî-i Sirozî, Sinan Paşa gibi bazı şairlerin sadece isimlerini ihtiva eden kısa başlıklar kullanırken, bazı şairler için de uzunca takdimlerle söze başlar. Örneğin Mesîhî için; "*Gülistan-Şi'rün Bülbül-i Guya-yı*

¹Alıntılara ait sahife numaraları, tarafımızdan yapılan; *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzama, (İnceleme-Tenkilî Metin), Erzurum, 1991.* adlı doktora çalışmasındaki metne göre verilmiştir.

Fasihi Nazım-ı Nazm-ı Melih a'ni Mesihî Beg. s.506" gibi bir başlık ortaya koyarken; *Mihri için; "Ma'na Yetimlerimin Mader-i Pür-Mihri Dürc-i Dürer-i Fesahat A'ni Mihri s.521"*, *Necâtî için; "Ma'ser-i Şu'aranun Kamilü'z-zatı ve Güruh-ı Nuzemanun Sütude-sıfatı Melikti's-Şu'ara A'ni Merhum ve Mağfur Mevlana Necati s.527"* ifadelerini kullanır. Bu üslup şeyh şairlerde ve padişahların takdiminde çok daha bariz bir şekilde görülür. Örneğin Latîfî, *Sultan Cem için; "Der-Zikr-i Melik-i Mülk-i Beka Merhum ve Mağfur Sultan Cem s.77"* başlığını kullanırken *Şeyh Bayezid için; "Murtaz-ı Riyazat-hane-i Tecrid ve Mukim-i Makam-ı Tefrid Kutb-ı Dayire-i İrşad A'ni Hazret-i Şeyh Bayezid. s.67"* tanıtımını yapar.

Başlıklarda bu şekilde bir yaklaşım içinde olan Latîfî, isimlerden sonra gelen dua ibarelerinde de şaire göre değişen dua cümleleri kullanır. Bazı şairler için uzun dualarda bulunurken, bazılarının sadece ismini zikretmekle yetinir. Örneğin *Mu'ammayî-i Selânikî*'de dua cümlesi yoktur. Bu tavır kuşkusuz birtakım yakın dostluklara yorumlanabileceği gibi, şairin gerçek değerine, kabiliyetlerine ve devrinde gördüğü saygıya da bağlı olabilir. Ayrıca şairin hala yaşıyor olması veya ölmüş bulunması, tezkire yazarını bu tür ifadeleri kullanma noktasında sınırlamış olabilir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi şairlerin isim, unvan veya lâkaplarının genellikle secili bir üslupla ve saygı ifadeleriyle takdimi, başlıktan sonra giriş kısmında da görülür. Bunun, Latîfî'nin söz konusu şaire olan özel ilgi ve yakınlığından, tanıtılan şairin sosyal, siyasi ve ekonomik statüsünden veya edebiyat, ilim ve kültür açısından bulunduğu mevkîden kaynaklanan bir tavır olduğu söylenebilir.

Bu bahse dair tezkirede dikkati çeken bir başka husus, isim, unvan veya lâkaplardan biri veya birkaçı birlikte verilirken, aynı ifadelerin içinde, birbirine bağlı olarak şairin mensubu bulunduğu ailesi veya soyu ile doğum yerinin zikredilmesidir. Bazen de isimlerle mahlaslar arasında doğrudan veya dolaylı bir ilginin kurulması dikkati çeker. Yine bunlar verilirken şaire dair çeşitli özellikleri (meslek, mevki, yetenek vs.) dile getirilir. Bu arada şairin söz konusu lâkap veya unvanı veyahut varsa mahlası hangi sebeple aldığı izah edilir. Mesela *Şem'î için "Cism-i zerd ü nizarı ve levn-i ruy u ruhsarı balmumu gibi zerd olduğu münasebetle Şem'i tahallus itmişti. s.306"* der.

İsim, unvan veya lakabın her şair için geçerli olmadığını daha önce belirtmiştik. Latîfî, bazı şairlerde sadece mahlas zikretmekle yetinmiş, bunun dışında başka hiçbir bilgi vermemiştir.

2. Doğduğu yer, yaşadığı çevre (Mekân):

Latîfî Tezkiresi'nde üzerinde önemle durulan hususlardan birisi de şairin doğduğu coğrafi mekân ve yaşadığı çevredir. Şaire ait bu mekân belirlemelerinin Osmanlı kültür coğrafyasını ortaya çıkarması bakımından ne derece önemli olduğu açıktır. Hemen her şaire ait biyografik bilgi verilirken kısa veya ayrıntılı biçimde bu noktaya değinilmiştir. Bu bilgilerin doğruluğu ve yanlışlığı ise Latîfî tezkiresinin belki de tartışmaya en açık yönlerinden birisidir. Yeri gelmişken sizlere, bu konu üzerinde yaptığım araştırma ve incelemelerde elde ettiğim sonuçları belirtmek isterim.

Bilindiği üzere Latîfî tezkiresinin hemen hemen tenkide uğradığı, eleştirildiği tek konu; Latîfî'nin, Kastamonulu olmayan bazı şairleri

hemşehrilik gayreti ile Kastamonulu olarak gösterdiği şeklindeki iddia ve ithamlardır. Bu hususla ilgili olarak bazı tespitlerde bulunmak istiyorum. Latîfi'yi bu açıdan eleştirenlerin başında öncelikle Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi gelmektedir. Kanaatimizce sonradan Latîfi ve eseri hakkında böyle düşünenler ve bu şekilde yazarlar sadece Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi'nin iddialarına katılmışlar veya hiçbir araştırmaya gerek duymadan bu yargıları benimsemişler ve tekrar etmişlerdir. Yine bilineceği üzere Âşık Çelebi de Hasan Çelebi de tezkirelerini Latîfi'den sonra yazmışlardır. Önce Âşık Çelebi'nin, tezkiresinde Latîfi hakkında söylediklerine bir bakalım: *Ba'zı manzûm ve mensûr resâili vardur cümlesi çâşnidâr u hem-vârdur ve tezkiratü's-şu'arâsı makbûldür. Matbû-ı erbâb-ı tab' sūhan-güzârdur eyü tetebbu' itmişdür. Sehî Bey ile aslâ ne inşâda ve ne tertîbde aslâ münâsebeti yokdur ammâ bu dahî şâhrâh-ı hakkı koyup tarîk-ı taassuba gitmiştir. Ekser-i şu'arâyı yirinden yurdundan idüp çeke çeviri döge döge dir dimez Kastamonılı itmişdür hiç bilmem ne fikir itmişdür. Biz bildigümüz budur ki "şerefü'l-mekân bi'l-mekân", işitmedük ki "şerefü'l-mekân bi'l-mekân". Necâtî merhum Edirneli idügi meşhûr-ı âlem iken Kastamonuludur dimişdür. Acebden acîb budur ki Kastamonıda şâyi' olan iki lûgat Necâtî şî'inde bulunmagla istidlâl itmişdür ol Temennâ kayası Amasiyyada dahî vardur neden ki Amasiyyalı olmaya. Ve ba'zı şu'arâ hakkında ki aslâ Kastamonuludur dimege mecâl yokdur Kastamonılı filândan tahsîl-i ma'rifet itmişdür diyü yazmışdur."*

Bu noktada Âşık Çelebi'nin bazı ifadelerine parantezler açmak ve bazı iddialarına değinmek istiyorum:

1) Âşık Çelebi diyor ki; *"Latîfi ile fakîr bir tezkiretü's-şu'arâ dimek fikr idüp ol zemân tertîbin ve fakîr hurûf-ı esâmî tertîbin ihtiyâr itdüm. Sonra monla-yı mezbûr benüm tertîbüme sarkup yârân lokmasına tama' itdügi ecilden ben dil-gîr olup ferâgat idüp onbeş yıldan ziyâde cem' itdügüm evrak tâkçe-i ihmâlde metrûk ü nihân kaldı."*

Bu ifadelerden Âşık Çelebi'nin Latîfi ile görüştüğünü, onunla birer şuarâ tezkiresi hazırlama konusunda mutabakata vardıklarını, ancak anlaşmalarının aksine Latîfi'nin tezkiresini kronolojik olarak hazırlama yerine Çelebi'nin alfabetik sistemini aldığını, buna kırılan Çelebi'nin de eserini rafa kaldırdığını böylece tezkirenin bir süre unutulup gittiğini anlıyoruz. Âşık Çelebi'nin, arkadaş lokmasına göz diken biri olarak Latîfi'ye büyük kırgınlığı söz konusudur. Aslında tezkiredeki şairlerin sıralanışında esas alınan alfabetik düzen fikrinin Âşık Çelebi'ye ait olduğu yine Çelebi tarafından söylenirse de bu iddia ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü Latîfi, tezkiresini kaleme almadan önce yazdığı *Nazmü'l-Cevâhir* adlı eserinde Hz.Ali'nin hikmetli sözlerini de alfabetik sıraya göre düzenlemiştir.

2) İkinci olarak Âşık Çelebi'nin bu hadiseden sonra bilhassa Latîfi'ye karşı tavır ve davranışlarında alıngan, duygusal bir kişiliğe büründüğünü görüyoruz. Çelebi'nin şu ifadelerine bakalım: *"Ekser-i şu'arâyı yirinden yurdundan idüp çeke çeviri döge döge dir dimez Kastamonılı itmişdür hiç bilmem ne fikir itmişdür. Biz bildigümüz budur ki "şerefü'l-mekân bi'l-mekân", işitmedük ki "şerefü'l-mekân bi'l-mekân". Necâtî merhum Edirneli idügi meşhûr-ı âlem iken Kastamonuludur dimişdür. Acebden acîb budur ki Kastamonıda şâyi' olan iki lûgat Necâtî şî'inde bulunmagla istidlâl itmişdür ol Temennâ kayası*

Amasiyyada dahî vardur neden ki Amasiyyalı olmaya. Ve ba'zı şu'arâ hakkında ki aslâ Kastamonuludur dimege mecâl yokdur Kastamonılı filândan tahsîl-i ma'rifet itmîşdür diyü yazmışdur. Hatta Celâl-zâde Nişancı Mustafa Çelebi tercemesinde Kastamonı civarında Tosyadandur dimîşdür. Tosyadandur dimekle mekânı ma'lûm olurdu Kastamonı civârında olmagla şeref mi gelür?" Dikkat edilirse bu ifadelerinde Çelebi, büyük bir alınganlık ve duygusallık içerisinde. Örneğin Necâtî için; *"Edirneli olduğunu bütün âlem bilirken Latîfî onu döve döve Kastamonulu etmiştir"* demesi haksızlık değilse gaflettir. Necâtî'nin Edirne'de dünyaya geldiği doğrudur. Ancak genç yaşta Kastamonu'ya geldiği, hatta Sâilî adında biri tarafından bu şehre getirildiği ve ömrünün önemli bir kısmını bu şehirde geçirdiği de bilinen bir gerçektir. Çelebi'nin iddia ettiği gibi Latîfî'nin Necâtî'yi Kastamonulu göstermesi şiirindeki bir iki kelimedenden (Temennâ kayası gibi) hareketle verilmiş bir karardan ibaret değildir. Öyle olsaydı, yani bu kayadan Amasya'da da var idiyse Çelebi'nin de dediği gibi Amasyalı olduğunu söylerdi. Aynı şekilde Veliüddin oğlu Ahmed Paşa da Edirne'de doğduğu ve Edirneli olduğu halde bazı kaynaklar onu Bursalı sayarlar. Kanaatimizce Necâtî ne kadar Edirneli ise Ahmed Paşa da o kadar Edirnelidir.

Yine aynı ifadeler içerisinde gördüğümüz; Latîfî'nin, bazı şairlerin "usta"larını zikrederken onlar için; "Kastamonuludur" demesi bile Çelebi'ye ağır gelir. Bu bilgilerin gereksiz olduğunu, Kastamonulu olup olmamasının o kadar da önemli olmadığını vurgular. Ne var ki tezkire yazarının sözünü ettiği bu "şairler"e Necâtî Bey gibi somut bir örnek verilmemekte ve *"bazı şuarâ"* gibi muğlak bir ifade ile geçiştirilmektedir. Yine Celalzâde Mustafa Çelebi'den söz ederken Latîfî'nin bu şair için; *"Kastamonu civarında Tosya'dandır"* ifadesinin de gereksiz olduğunu, sadece "Tosya'dan" demesinin yeterli olacağını söyler. Aslında coğrafi ve idârî taksimatların çok net olarak yapıldığı günümüzde bile zaman zaman bu şekilde nereye bağlı bulunduğu tereddüt oluşturacak kazaların veya beldelerin isimleri zikredilirken bağlı buldukları il merkezinin ismi ile söylenmesi adettir. Daha önemlisi Latîfî tezkiresinin yazma nüshalarına bir göz atılacak olursa böyle bir ifadenin sadece bir nüshada bulunduğu ve yazmaların çoğunluğunda *"Kangırı (Çankırı) livasına bağlı Tosya'dan.."* ifadesinin kullanıldığı görülecektir. Belki "Tosya" ismi o gün için Osmanlı coğrafyasında bir tane idi ama Latîfî bu tür tanımlamaları başka yerleşim alanları için de yapmıştır. Örneğin Abdullah İlâhî için; *"Vilâyet-i Anatolida livâ-i Germiyâna tâbi Simav dimekle maruf nahiyedendir."*, Cenânî için; *"Amasya kurbinden..."*, Sa'dî-i Karamânî için; *"Sivrihisar livâsı tevâbiinden Karamana karîb bir karyeden..."*, Medhî için; *"Şehr-i Amasya kurbinde Lâdik nâm kasabadan..."*, Mesîhî için; *"Üsküp kurbinde Priştine nâm kasabadandır."* ifadelerini kullanır. Bütün bu örnekler ortada iken Çelebi'nin bu hissiyatını anlamak ve yorumlamakta zorluk çekmekteyiz.

Âşık Çelebi'nin bu açıklamalarından sonra şimdi de asrın bir başka şu'arâ tezkiresi yazarı Hasan Çelebi'ye bakalım. Tezkiresinde Latîfî'nin hayatına dair kısa birkaç satırdan sonra şunları söylüyor Çelebi: *"Zamânında şî'r ü inşâ ile şöhret bulup tezkiretü's-şu'arâ tahrîr ve imlâ itmek zahmetine mübtelâ olmuştur. Tetebbu-i ahbâr-ı şu'arâda levâzım u mehâmm kârı mer'î itmedüğinden gayrı halâvet-i ibârât ve letâfet-i istiârâtdan berî hâtır-ı efsürde-dilân gibi lûtf u letâfetden ârî olup icâle-i akdâh-ı inşâ iden erbâb-ı belâgat ve*

berâetün meclis-i i'tibarlarında kâse-i hazef gibi ele almağa liyâkatı ve müşâhedân-ı kabîh-manzar u kerîh-peyker gibi bezm-i ehl-i kemâle gelmeğe sûreti yokdur. Cümle şu'arâyı kendünün maskat-ı re'si olan Kastamonu nâm şehre intisâb ve intimâ itmekle yârân-ı safâ kitâb-ı mezbûra Kastamonu-nâme nâm virmişlerdür. Bu cümle ile şî'ri inşasından bihter idüğü muhakkak u mukarrerdür. Eş'ârı dahî vasatü'l-hâl olduğu ma'lûm-ı erbâb-ı makâldür." Görüldüğü gibi Hasan Çelebi de Latîfî'nin eserini "Kastamonu-nâme" diye adlandırmakta ve yazarın asırları aşan güçlü nesir dilini hafife alarak hiç de objektif sayılmayacak bir değerlendirmeye neredeyse şairliği hiç duyulmamış olan Latîfî'nin önce şiiirinin inşâsından daha iyi olduğunu, sonra da şiiirinin vasat olduğunu ileri sürerek âdeta onunla alay etmektedir.

Âşık Çelebi, bu konuda Hasan Çelebi'ye nazaran biraz daha insaf sahibi olmalı ki yukarıda zikrettiğimiz değerlendirmelerin son kısımlarında da görüleceği gibi; "Ve bi'l-cümle Kastamonu-nâme olduğundan gayrı aybı olmasa olur." diyerek tezkirenin makbul olduğunu, iyi hazırlandığını, tertip ve inşa bakımından Sehî tezkiresi ile kıyaslanamayacağını belirtir.

Her iki tezkire yazarının bu konudaki itham ve iddialarını bir kenara bırakarak, meseleyi objektif olarak araştırmaya çalıştık. Bunun için Latîfî ve Sehî Bey tezkireleri de dâhil olmak üzere XVI. asrın diğer tezkireleri (Meşâirü's-şu'arâ - Âşık Çelebi, Tezkiretü's-şu'arâ - Hasan Çelebi, Gülşen-i Şu'arâ - Ahdî, Kühü'l-ahbâr/Tezkire Kısmı - Gelibolulu Mustafa Âlî, Tezkiretü's-şu'arâ - Beyânî)'ni Kastamonulu şairler açısından taradık. Sonuçta ortaya çıkan şudur: Latîfî tezkiresinde 29 Kastamonulu şair bulunmaktadır. Bu şairler şunlardır: Andelîbî, Beyânî, Câmî-i Rûmî, Dâî, Dilîrî, Ferâhî, Ferruhî, Hâkî, Halîmî Çelebi, Hamdî-i Kadîm, Harîrî Abdülcelil Çelebi, Kânîi, Kıyâsî, Latîfî, Lâyihî, Necâtî, Neşâtî Bey, Nihânî(Kadı), Nûrî (Kadı), Sun'î-i Kadîm, Şânî, Şâvur, Şemsî-i Defterdar, Şemsî-i Edvârî, Şemsî-i Hisârî, Tâlii, Türâbî, Zaîfî ve Zeyneb. Asrın diğer tezkirelerinde bu isimlerden sadece 4 tanesi Kastamonulu olarak gösterilmez. Bunlar Dilîrî (Bu şairin Kastamonulu olduğuna dair bilgi XVII. yüzyıl tezkire yazarlarından Fâizî'nin tezkiresinde vardır.), Ferâhî, Lâyihî ve Neşâtî Bey'dir. Bu isimler dışındaki şairlerin adı geçen tezkirelerde de Kastamonulu olarak kaydedilmiş olması hayli ilginç ve düşündürücüdür. Dikkati çeken bir başka husus, Latîfî'nin eserini *Kastamonu-nâme* diye isimlendiren Hasan Çelebi'nin, 5 şair dışında söz konusu şairlerin doğum yerleri konusunda Latîfî ile aynı fikirde oluşudur. Yani Hasan Çelebi de bu 29 şairden 24'ünün Kastamonulu olduğunu kabul ederek kendi tezkiresinde bunları Kastamonulu olarak kaydetmiştir. Özellikle Kadı Nuri için; "Latîfî kavli üzre kendi vatanı olan şehri Kastamonıdandır" ifadesini kullanması, Hasan Çelebi'nin bu itham ve eleştirilerinde büyük bir çelişki içinde olduğunu göstermektedir. Tezkire yazarı Ahdî'nin ise sadece Fünûnî, Mahvî ve Latîfî'yi Kastamonulu göstermesi tabii karşılanmalıdır. Çünkü bu tezkirenin yazıldığı coğrafi çevre bellidir.

Bu araştırmada ortaya çıkan daha ilginç bir sonuç da, Sehî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Beyânî tezkirelerinde Kastamonulu olduğu söylenen Sa'dî Çelebi'nin, Latîfî tezkiresinde nereli olduğunun belirtilmemiş olmasıdır. Yine Mahvî de Hasan Çelebi ve Ahdî tezkirelerinde Kastamonulu olarak gösterilirken, Latîfî bu şairin İstanbullu olduğunu söylüyor. Ahdî ve Âlî'nin Kastamonulu olarak gösterdiği Fünûnî ise Latîfî tezkiresinde yoktur. Diğer

taraftan bazı şairlerin “nereli” olduklarına dair verilen bilgiler arasında, Latîfi tezkiresinin yazma nüshaları arasında farklılıklar göze çarpar. Bu farklılıklar zamanla bizzat Latîfi tarafından yapılan müdahalelerden kaynaklanmış olabileceği gibi, müstensihlerin tasarrufu olarak da düşünülebilir. Örneğin yukarıda da temas ettiğimiz Celâlîzâde Nişancı Mustafa Çelebi için tezkirenin bir yazma nüshası; “*Kangırı (Çankırı) livasına tâbi’ Tosya’dan..*” derken, aynı tezkirenin bir başka yazma nüshası “*Kastamonu kurbinde Tosya’dan..*” tanımını yapar. Şimdi burada ortak olan Tosya’dır. Demek ki bu kasaba tarih içinde iki şehrin yakınında olmak hasebiyle idari bakımdan bazen birine bazen de diğere bağlanmıştır. Bunun örneklerini arttırmak mümkündür.

Son olarak bu konuda, Latîfi’nin çağdaşı, hem tarihçi ve hem de bir tezkire yazarı olan Gelibolulu Mustafa Âlî’nin söylediklerini dikkatlere sunmak isterim. Şöyle diyor Âlî : “*Nâmı Abdullatif ve mevlidi Kastamonu cây-ı latîfdür. Vilâyet-i Rûmda tezkiretü’s-Şu’ara cem’i evvelâ Sehî Begden saniyen bundan sâdır olmuşdur. Elhak hûb edâ eylemiş ve şûh u mergûb inşâ itmîşdür. Egerçi kim sâlisen tezkire telif eden Monla Âşık râbian menâkıb-ı şu’arâ tasnîf eyleyen Kınalîzâde Monla Hasan-ı fâyık mezbûrı mezemmet eylemişlerdür. Kendüsi Kastamonî olmagla vatanını bilmedüğü ehli nazmı kendü hemşehrîsi olmak üzre yazdı dimişlerdür. Hatta tezkiresinün nâmını Kastamoninâme ta’bir kılmışlardur. Hâlâ ki itdükleri garaz-ı fâhişdür. Sözlere “men sannefe kad istehdef”, yani “tasnîf eden hedef olur” mazmûnına mâ-sadak olması mûcib-i iftirâ-yı mühişdür.” Âlî’nin, Latîfi hakkındaki bu takdîrkâr ifadelerinden sonra, meseleyi önemli ölçüde aydınlığa kavuşturacağına inandığımız şöyle bir beytini görüyoruz:*

*Elüni gögsine ko insâf it
Kalbini çirk-i hasedden sâf it*

İşte Âlî’nin söylediği bu beyt, belki bütün söylediklerimizin veya söylemeye çalışıp söyleyemediklerimizin özeti olarak kabul edilebilir. Latîfi’yi cansiperâne bir şekilde savunmakta olduğu bu beyti eserinin önsözünde Âlî’nin aynı şekilde kendisi için söylediğini de hatırlatalım. Âlî, “insaf sahibi insana düşen ancak budur” diyerek Latîfi için ileri sürülen bütün iddialara son verir.

Âlî’nin bütün bunlara ilaveten Latîfi tezkiresi için “*Her varakı gülberk-i tarrâ ve her mazmûnı bir nahl-i mevzûn-ı nev-bevvâ mesâbesinde cümle tezkirelerin Latîfdür. Elhak her asrın şuarâsını izâh u beyân eylemişdür hiçbir ferde nisbet ü taassub eylemeyüp her kesün evsâfını güftârına göre ayân itmîşdür.*” şeklindeki ifadeleri de bu konudaki iddia ve ithamların ne kadar haksız ve o nispette yersiz olduğunu göstermektedir.

Kısacası, Latîfi’nin bazı şairleri Kastamonulu olmadığı halde hemşehrîlik gayretleri ile Kastamonulu gibi göstermesi iddiaları alabildiğine abartılmış, çağdaşlarından Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi dışında böyle bir iddiada bulunan olmadığı gibi, bu iki tezkirecinin iddiaları araştırılmadan, incelenmeden günümüze kadar ulaştırılmış ve böylece tezkire yazarı Latîfi ve eseri haksız ithamlarla karşı karşıya kalmıştır. Konunun önemine binaen sözü biraz uzattım. Ancak meselenin aydınlanması açısından umarım yararlı olmuştur.

Tezkire'de mekâna ait belirlemelerin ağırlıklı yönünü şairin doğum yeri ve ikamet ettiği şehir veya bölge teşkil eder. Bu belirlemeler çoğu zaman hemen "başlık"ta belirtilir. Nizâmî-i Karamânî, Hâkî-i Rûmî örneklerinde olduğu gibi. Bazen de başlıktan hemen sonra ilk cümle içerisinde yer aldığı görülür. "Edirnevidür", "Bursevidür" gibi.

Tezkirede mekâna dair belirlemelerin bir başka dikkati çeken tarafı, az da olsa bu konuda bazı şüphe ve tereddütlerin görülmesidir. Bu durum şaire dair bilginin doğrudan elde edilemeyişi ve dolaylı yollardan elde edilen malumatların muhtelif oluşundandır. Örneğin Basırî'de; "*Vilayet-i Acem serhaddine karib yerden galiba Bağdaddandır* s.131", Huzûrî'de; "*Gelibolu taraflarından. ..s.180*", Hatîfî'de; "*Amasya caniblerinden...s.586*" örneklerinde olduğu gibi. Bazen de bu tereddüt ve belirsizlikler yüzünden şaire ait coğrafi mekân daha geniş bir bölge ismiyle ortaya konulur. Örneğin Cihânî s.167, Kebîrî s.460, Fakîrî s.435, Nalişî s.526 ve Nazîfî s.552 için sadece "*Rumilinden*" ifadesi kullanılmıştır. Sehabî-i Acem 3.262 ve Hâşimî s.590 için "*Vilayet-i Acemden*" tanıtımı yapılırken, Habîbî'de "*Acem serhaddine karib yerdendir* s.170" tarzındaki ifadeler de bu tür belirlemeler olarak görülür.

Latîfi tezkiresinde şairin "doğum yeri ve yaşadığı çevre" belirtilirken bu bilgilerin çoğu zaman kısaca verilmesi dikkati çeker. Devrin diğer tezkirelerinde ve özellikle Hasan Çelebi tezkiresinde, şairlerin ait olduğu şehir ve kasabaların tanıtımı yapılırken kullanılan ve bilhassa bu yerleşim birimlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik zenginliklerini dile getiren tasvir üslubu Latîfi tezkiresinde pek görülmez. Bu konuda en geniş tanıtım kendi biyografisinde Kastamonu ile ilgili olarak verilmiştir. Latîfi'de; "*O1 belde-i misal-i mînûdan a'ni şehri-i Kastamonudan hâssa ki vilayet-i mezbure bir hak-i pak ü nazîfdür ki ab u hevası latîfdür. Bu letafet-i ab u hakûn iktiza-i tabi'atından hoş-elhan hafızlar ve nefisü'n-nefes hanende ler ve hoş-avaz guyendeler u hub-tab' şairler ve garra mahublar zuhur u sudur ider. s.489-490*" tarzındaki tanıtımlar yaygın olmasa da diğer Kastamonulu şairlerde de göze çarpar. Meselâ Sinoplu iki şair Şükrî ve Safâyî'de de benzer tanıtımlar görülür.

Şairlerle ilgili olarak verilen mekâna ait bu bilgiler çoğu zaman Osmanlı kültür coğrafyasında mevcut etnik yapı ve sosyal çevreye de ışık tutabilmektedir. Özellikle şairlerin kendi memleketlerinden ayrılmak suretiyle yaptıkları seyahatler söz konusu olduğunda bu hususa değinildiği görülmektedir. Şairin mizacı ve dini inançlarındaki değişiklikler çoğu zaman bu etnik yapının sonucu olarak izah edilir. Örneğin; Şemseddin Buhârî'de; "*Diyar-ı Buharadan muhaceret idüp sabiku'z-zikr olan Şeyh İlahi hazretleriyle Ruma gelmişlerdür* s.58", Kemalpaşa-zade'de; "*Liva-i Tokadda ze'amete müteferrik iken dünyaya gelmişler a'ni mevlid-i mübarekleri Tokadda vaki olup neş ü nemaları Edirne'de olmuşdur. s.95*" tanıtımlarında görüldüğü gibi.

Şu'arâ tezkirelerinin birçoğunda olduğu gibi Latîfi tezkiresinde de şairlerin doğum yeri konusunda zikredilen bilgilerin bir kısmında çelişkili ifadeler olduğu söylenebilir. Ancak bu konuda Latîfi Tezkiresi'nin değişik yazma nüshalarında tespit ettiğimiz doğum yeri ile ilgili tashihlerden hareketle Latîfi'nin bu hususta mümkün olduğunca temkinli ve titiz davrandığını söyleyebiliriz. Örneğin; Kastamonulu şairlerden Da'î'de,

incelediğimiz 5 nüshadan 4'ü Kastamonulu derken İstanbul Üniversitesi TY. 3725 numaralı nüsha; "*Anatoli diyarından Karadeniz kenarından*" şeklinde bir ifade kullanır. Yine Zeyneb için; "*Kastamonu yöresinden Bakır Küresi'nden... s.251*" tanıtımı yapılır. Andelîbî, Hamdî-i Kadîm gibi şairlerden söz edilirken özellikle doğum yeri konusunda sonradan birtakım düzeltmelerin yapıldığı görülür. Diğer taraftan bu noktada, tutarsızlık veya çelişki yahut yanlış bilgi gibi nitelendirilen ifadelerin şehir veya kasaba isimlerindeki benzerliklerden kaynaklandığı da görülür. Yenişehir, Yenice, Yenihisar, Yarhisar, Sivrihisar, Seferihisar vb. Diğer taraftan özellikle kasabalara ait mekân belirlemeleri konusundaki farklılıklar ise, zamanla bağlı buldukları merkezi idareden ayrılıp bir diğerine bağlanmasından ortaya çıkmış olabilir.

Latîfi Tezkiresi'nde yapılan mekân tespitleri bölge, şehir, kasaba ve bunlara ait şairler alfabetik olarak şu şekilde tasnif edilebilir: Önce geniş bir coğrafyayı içine alan genel ifadeler verilmiştir. Meselâ Acem, Anadolu, Rumeli, Vilayet-i Şark, Türkistan vs. gibi. Tezkire'de şairlerin doğum yeri olarak gösterilen "*Acem*" kavramı son derece kapalı bir ifadedir. Bu konuda hiç olmazsa söz konusu şairlerde olması gereken izahat da yoktur. Acem'den maksat; İran memleketi olabilir. Bundan Arap olmayanlar anlamını çıkarmak da mümkündür. Tezkire'de bu bölgeye nispetle 7 şairin ismi geçer. Akşehir, Amasya, Antakya, Aydın, Ayıntab, Bağdat, Balıkesir, Belgrad, Belh, Bitlis, Bolu, Bursa, Canik, Çorlu, Dimetoka, Diyarbakır, Dobruca, Edirne, Ferecik, Filibe, Galata, Gelibolu, Geyve, Germiyan, Göynük, Halep, Hamid İli, Ilıca, İstanbul (36 şair), İznik, Kalkandelen, Karaferye, Kankırı, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kazabad, Karışdıran, Kefe, Kırşehir, Konya, Kütahya, Manastır, Merzifon, Muğla, Mihaliç, Niğbolu, Priştine, Prizren, Saruhan, Seferihisar, Selanik, Semendire, Siroz, Sivas, Şiraz, Tire, Tokat, Trabzon, Üsküp, Tuna Yalısı, Vardar Yenicesi, tezkirede yer bulan şairlerin yetiştiği merkezler olarak karşımıza çıkar.

Daha önce de belirtildiği gibi bütün bunlardan hareketle şunu söyleyebiliriz: Bu bilgiler Latîfi'ye ait olup yanlışları düzeltmek, eksikleri tamamlamak gibi bir müdahalemiz olmamıştır. Zaten amaç da bu değildir. Latîfi'nin bu mekân belirlemelerinin yanında şunu da belirtelim ki, nereli olduğu söylenmeyen, bu konuda hiçbir bilgi verilmeyen şairler de bulunmaktadır. Ayrıca doğum ve yerleşme yerlerinin dışına taşan mekân belirlemeleri de vardır. Öğrenim yeri, görev yeri, hac görevi, özellikle padişahla birlikte çıkılan muhtelif seferler, çeşitli ziyaretler ve seyahatler nedeni ile tezkire metnine giren "mekân" belirlemeleri de mevcuttur.

3. Şairlerin Hayatlarına Dair Zaman Tespitleri:

Tezkirede "zaman"la ilgili olarak yapılan belirlemeler hemen hemen her şair için geçerlidir. Zaman, şaire dair biyografik bilgi içerisinde, tanıtma ve bilgi verme amacıyla söz konusu edilir. Bazı durumlarda ise zamanın belli bir kültür birikimini vurgulamak, şairin mensubu bulunduğu kültür dairesini tespit etmek amacıyla yönelik olarak verildiği de olur.

Şaire dair zaman tespitleri genellikle önemli kişi (çoğu zaman padişah ve sadrazam veya tanınmış büyük şairler) ve olayların adıyla adlandırılan zaman dilimine göre yapılır. Bu konuda en sağlıklı bilgi kuşkusuz takvime dayalı doğum ve ölümle ilgili tespitlerdir. Böyle olmakla birlikte Latîfi

tezkiyesinde, özellikle doğumla ilgili takvime dayalı (ay ve yıl belirtilmek suretiyle) bilgi hiç yoktur. Şairin ölümüne dair zaman tespitleri oldukça fazla olmakla birlikte, çoğunda diğer şairler tarafından söylenmiş tarih mısraları veya kıtaları bu belirlemelerde kullanılmıştır. Zaman zaman bunlara çeşitli vesilelerle anlatılan fıkraları, nükte ve latifeleri ve ilginç olayları da eklemek mümkündür. Bunlar çoğu zaman ipucu niteliğinde bilgiler olmaktan ileri gitmez.

Latîfi tezkiresinde en geniş biçimde görülen zaman tespiti, belirli dönem ve çağlara dayandırılarak önemli kişilerin adları zikredilerek yapılandır. Aslında bunlar çok açık olmayan, nispeten üstü kapalı ifadelerdir. Fakat yine de ayrıntılı olmamakla birlikte şairin hayatına dair bir zaman dilimini belirlemesi açısından önem taşırlar. "*Bu asır şu'arasındandır*", "*bu devir şu'arasından olup*" biçimindeki ifadeler en sık kullanılan belirleme usulüdür. Zaman tespitlerinde Latîfi, bazen şairlerin yaşadığı zaman dilimini padişahların isimlerini zikretmek suretiyle verir. Şairlerin zaman belirlemelerinde eğer şairin yaşadığı zaman birden fazla padişahın devrini kapsıyorsa onların da isimleri birlikte zikredilir. Buna göre tezkirede şairlerin yaşadığı zamanı belirleme maksadıyla zikredilen padişah ve sultanlar şunlardır: Sultan Bayezid, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Sultan Murad, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan Cem, Sultan Abdullah, Yıldırım Han, Sultan Korkud, Sultan Mustafa ve Sultan Alemnşah.

Bunların dışında, Andelîbî'nin Sultan Mahmud, Âşık Paşa'nın Sultan Orhan, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Sultan Alâ'üddîn, Talibî'nin Tatar Han, Ahmedî ve Ahmed-i Dâ'î'nin Mir Süleyman devirlerinde yaşadıkları ve Niyazî-i Sirozî'nin de İbrahim Paşa devri mülazımlarından olduğu ifade edilir.

Tezkirede daha ziyade padişahların veya tanınmış büyük şairlerin isimleri zikredilerek yapılan zaman tespitlerinde sıkça kullanılan "gelmek" sözcüğü, kapalı bir ifade olmakla beraber, muhtemelen "isim olarak ortaya çıkma ve şair olarak tanınmaya başlamış olmak" anlamında kullanılmıştır.

Latîfi tezkiresinde yaygın olarak yapılan zaman belirlemelerinin bir diğeri de, söz konusu şairle birlikte bir başka şairin isminin zikredilmesidir. Bu yolla Latîfi, bir yandan adı geçen şairin yaşadığı zamanı belirlemeye yardımcı olurken, diğer taraftan da adı geçen şairin içinde bulunduğu kültür dairesiyle bir ilgi kurma peşinde olmalıdır.

4. Aile, Soy ve Akrabalık:

Şairin ailesine, soyuna ve akrabalık durumuna göre yapılan tanıtımlar Latîfi tezkiresinin biyografik bilgiyi aktarmada önemli bir başka yönünü teşkil eder. Tezkirede yer alan bu tanıtımlar ailenin bütün fertlerini kapsayan ayrıntılı tanıtımlar olmadığı gibi, her şair için de böyle bir açıklama getirilmemiştir. Bu bilgiler, çoğu zaman baba veya geçmişte aileden çıkan şöhret sahibi kişilerle irtibat kurulmak suretiyle verilir. Buna bazen kardeşlerin ilave edildiği de görülür. Fakat bu gibi durumlarda da yine kardeş eğer tanınmış birisi ise söz konusu edilir. Birkaç şairde de akrabalık ilişkisinin varlığı belirtilmiştir. Anne bu tanıtımlar içinde hiç yer almaz. Ailenin bu unsurları teker teker verildiği gibi, bazen birkaçı ile de tanıtılmış olabilir.

Tezkirede bazı şairler için başvuru bu yol, şecere tespitine yönelik bir amaç taşımaz. Kanaatimizce böyle tanıtımdan maksat; şairin aile açısından kim olduğunun belirlenmesi ve buna bağlı olarak tanıtılmasıdır. Çağının imkânları çerçevesinde söz konusu şairin sosyal statüsüne açıklık kazandırmak, bu tür tanıtımların bir başka amacı olabilir.

Bu konuda Latîfî tezkiresindeki örneklere bir göz atacak olursak, Mevlânâ Hamdî Çelebi, Sinan Paşa, Tâcî, Şîrî, Sâfî, Atâyî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Sultan Veled, Ahmed Paşa, Sultan Korkud, Süleyman Çelebi gibi şairlerde baba-oğul ilişkisi çerçevesinde konunun ele alındığı görülecektir. Örneğin Hamdî Çelebi'de; "*Hazret-i Şeyh Akşemseddin sahib-şerefi ve ferzend-i veled-i hayrû'l-halefidür. s.186*" derken, Sinan Paşa'da "*Hızır Beg oğludur zaman-ı sabıkda Burûsa müftisi olan Ahmed Paşanın biraderidür. s.277*" der.

Latîfî, üç şairde akrabalık ilişkilerine yönelik bilgi verir. Bunlar Kami-i Karamani, Haveri Çelebi ve Vahdî'dir.

Latîfî'nin şairleri tanıtırken zaman zaman kardeşlik durumuna dair bildirimlerde bulunduğunu söylemiştik. Bunlar arasında Yazıcı-zâde, Cem Sultan, Vâlihî-i Belgradî, Sâ'dî Çelebi, Yeşil-zâde Riyâzî ve Salih Çelebi de görülür. Bunların dışında Sinan Paşa, Atâyî, Sultan Korkud ve Süleyman Çelebi de vardır. Bu son dört isimden yukarıda bahsedilmişti. Aynı şekilde, Yazıcı-zâde'de; "*Murad Han Gazi devrinde olan meşayihun murtaz-ı riyazat-perveri ve Enva-ru'l-Âşikin adlu mensur ve meşayihane kitabun camii olan Ahmed-i Bicanun ah-i ekberidür. s.63*" ifadesini kullanır. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, gerek babayı ve gerekse kardeşleri esas alan bu tanıtımların genellikle meslek ve mevkileri ile birlikte verildiği görülür.

Şairin aile, soy ve akrabalık yönünden tanıtımının yapıldığı bazı durumlarda, bir kısım şairlerin devşirme yoluyla Osmanlı toplumuna katıldıkları belirtilir. Bu şairlerden genellikle, bütün tezkirecilerin benimsedikleri bir tabirle "*Abdullahoğlu*" veya "*kul*" tabiri kullanılmıştır. Latîfî tezkiresinde Edirneli Şevkî, Fevrî Efendi, Hayâlî Çelebi, Necâtî, Nûrî-i Kâtib ve Nihânî-i Müderris gibi şairler bu anlamda soy-sop itibarıyla "*devşirme*" oldukları bilhassa vurgulanan şairlerdir. Bu şairlerin aşağı-yukarı birbirine benzer cümlelerle veya ifadelerle tanıtıldıklarını görürüz. Burada dikkati çeken en önemli husus, Latîfî'nin bunlardan bahsederken kesinlikle küçümseyici bir tavır takınmaması ve diğer şairlerden bir ayırım yapmamasıdır. Örneğin Şevkî'de; "*Abdullahoglu ve şehri Edirne'de bir bive-i pire-zenün kuludur. s.308*" gibi bir ifade kullanır.

Bunların dışında Latîfî'nin aile, soy ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde değerlendirilebilecek bazı tanıtımları da vardır ki bunlar oldukça genel tespitlerdir. Örneğin Nişânî Mehmed Paşa'da; "*Karamandan ve Monla Hudavendigâr neslindedür. s.543*", yine Fikrî Çelebi'de; "*Molla-zadelerden kuzat zümresinden... s.437*" gibi.. Âşık Paşa için yüceltici bir üslupla; "*sadat zümresinden seyyid-i sahihu'n-neseb alim ü âli-neseb ve vâlâ-hasebdür. s.366*" tanımlamasını yapar.

Bütün bunlar, Latîfî'nin şairleri tanıtırken, özellikle aileye yönelik tanıtımlarda nasıl bir düşünceyle meseleye yaklaştığını göstermesi açısından önemlidir. Kuşkusuz bu tanıtımlar birçok bakımdan eksik ve yetersizdir.

Fakat genelde ailenin sosyal statüsüne yönelik bilgiler yine de şairin hayatına ışık tutacak malumatlar olarak değerlendirilebilir.

5. Öğrenimi ve Yetiştirilmesi / Şairlerin İlmî Durumları:

Latîfî tezkiresinde şairlerin tanıtımı yapılırken üzerinde durulan hususlardan birisi de; onların öğrenim durumları, ilmî yönden yetiştirilmesi ve son olarak ilmî durumlarının ne olduğudur. Tezkirede bununla ilgili olarak hakkında bilgi verilen şair sayısı 100 civarındadır. Burada, gerek bilgi ve gerekse değerlendirme olarak söylenenler daha ziyade genel çizgilerde kalır ve yine çoğunlukla şairin toplumdaki sosyal statüsü, mesleği görevi gibi edebiyat dışı kişiliğini ilgilendirir. Şairin ilmî durumu ise ayrı bir önem taşımakta, bu konuda kendini kabul ettirmiş şairlere karşı takınılan tavır, gösterilen ilgi ve saygı bu konuya ne kadar önem verildiğini gösterir. Bazı şairler için "haber"den ileri gitmeyen kısa ve genel tavsifler yapılırken, bazıları için de uzun, mecazlı, mübalağalı tanıtımlar göze çarpar.

Tezkirede şairlerin öğrenim durumlarına ilişkin olarak nakledilenler oldukça sınırlı ve o nispette genel ifadelerdir. Örneğin Kıyâsî için; "*Talebe tayifesinden ve ehl-i ilm zümresinden ve fukaha fırkasındandır. s.449*" derken, Nazîfî için; "*Talebe tayifesinden İshak Çelebi danışmendlerinden sahib-i fazl u irfan...s.552*", Rıyâzî-i Üskübî için; "*Talebe tayifesinden ve ehl-i ilm zümresinden ...s.245*", ifadelerini kullanır.

Şairlerin öğrenim durumlarına dair verilen bilgiler arasında bazı şairlerin öğrenimlerini yarıda bıraktıkları da dile getirilir. Bu türden bilgilendirmelerin sayısı 14 civarındadır. Bu şairlerden Celîlî-i İznîkî için; "*tahsilden tekaüd itmiş... s.159*", Keşfi-i Saruhânî için; "*Tarık-ı ilmden tekaüd itmiş idi. s.464*", Halîmî Çelebi için; "*Semaniye iadesinden mülazemet mertebesinde iken terk-i örf ü izafet idüp... s.181*" biçiminde ifadeler kullanan Latîfî, bu şairlerin öğrenimlerini neden yarıda bıraktıklarını açıkça belirtmez. Buna karşılık bazı şairlerin öğrenimlerini niçin yarıda bıraktıklarını ise şu şekilde açıklar: Zârî-i Tokadî'de; "*Şugli sohbet-i sahbaya hasritmekle tahsili ta'til olup ifade ve istifadeden kalmış... kendüyi ilm ü irfandan berî idüp bir âleme dahi salmışdır. s.248*" diyerek bu şairin, içki meclislerini ilim tahsiline tercih ettiğini belirtir. Halîlî ve Ferâhî'de ise bunun sebebi aşktır. Latîfî, ilim tahsilini yarıda bırakan Hasan Rûmî, Sûzî, Atâ-i Üskübî ve Kazımî gibi şairler için "tasavvufa yönelme" şeklinde bir gerekçe getirir. Latîfî'nin şairlerden Enverî'nin ilmi durumu ile ilgili değerlendirmesi oldukça ağırdır. Enverî'de; "*Enveri cehl-i mürekkebin biri idi. s.121*" der. Ayrıca Abdullah İlahî'nin de öğreniminin yarıda kalmasına sebep olarak "seyahatları" gösterilir. Görüldüğü gibi bu örneklerin birçoğunda öğrenimin hangi ilim dalında yapıldığı da pek açık değildir.

Bunların dışında özellikle üzerinde durulan ve bilgi verilen konu, bazı şairlerin hiç öğrenim görmemiş olmasıdır. Diğerlerine nazaran sayıları oldukça az olan bu şairlerin öğrenim görmedikleri, hatta cehaletleri açıkça söylenir.

İlmî durumları genel bir çerçeve içinde ortaya konulan şairlerin sayısı tezkirede oldukça fazladır. Şairlerin ilim, bilgi ve ihtisas durumlarını ele alırken diğer tezkire yazarlarında olduğu gibi Latîfî'nin de kullandığı bazı

tabirler vardır. Örneğin "*fen*" veya "*fünun*" kelimesi. Muhtemelen bu ifadelerle ilim, bilgi ve hüner dalları kastedilmektedir. Nitekim bunu Şemsî-i Edvârî'nin ilmî durumuna değinirken Latîfî kendisi de söyler. Edvârî'de; "*Beyne'n-nas fazl u hüner addolunan fūnun-ı mütedavilede yedi var idi. s.302*" diyerek bunu kısmen açıklar. Bu terimlerin kullanıldığı başka şairler de vardır.

Latîfî'nin, bazı şairlerin meşgul oldukları ilim dallarını açık açık belirttiği de olur. Bu tür tanıtımların dışında zaman zaman şairlerin ilmî durumlarına "*sahib-i ilm ü irfan*" "*ulema tayifesinden*", "*erbab-ı ma'arifden*", "*ilm ü irfan ile mümtaz*", "*mevaliden*", "*ulum u kemalatla fayık u mümtaz*", "*ehl-i ilm tayifesinden*" gibi genel ifadelerle temas edildiği de görülür.

Bütün bunlardan sonra Latîfî'nin şairlerin ilmî yönden sahip oldukları kapasite ve meziyetlerine büyük önem verdiği, şairliğinin yanı sıra ilmî açıdan kendisini kabul ettirmiş kişilere oldukça itibarlı bir üslup kullandığı, onları takdir ettiği görülmektedir. Diğer taraftan iyi bir şairlik için ilmin gerekliliğini ileri sürecek veya iddia edecek bir tutum ve davranış içine de hiç girmemiştir.

6. Resmî Görevleri / Şairlerin Meslekî Konumları:

Latîfî, tezkiresinde, hemen her şairin resmî veya gayr-ı resmî meslekî konumu hakkında bilgiler vermiştir. Tezkire'de şairlerle ilgili olarak belirtilen belli başlı meslekler şunlardır: Kadılık, müderrislik, katiplik, defterdarlık, öğretmenlik (hoca), Nişancılık, ordu mensubu (silahdar, yeniçeri, ze'amet, tımar, sipahi), din görevlisi (imam, hafız, va'iz), ümena, vezirlik, musahib, sancak beyi, danişmend, mukabeleci, müteferrika, tezkereci, serbest meslek (demirci, tüccar, terzi, ayakkabıcı, şekerci), valilik, tabablik, mütevellilik, kazaskerlik, emirlik, beylik ve şeyhlik.

Bu sayılan mesleklerin bazılarını doğrudan saraya bağlı veya saray çevresindeki meslekler olarak nitelendirmek mümkündür. Padişahın çevresinde bulunmak, sohbet meclislerine katılmak, özel dostluklar kurmak, bazı şairlerin şehzadelerle olan yakınlıkları bu münasebetle dile getirilir. Örneğin Hâşimî'de; "*Ol sahib-i tab'-ı selim a'ni Sultan Selim tabe-serah liva-i Trabzona mutasarrıf iken yanında şairi ve musahibi ve ebyat-ı kudsi-simatınun kâtibi idi. s,590*" ifadeleri görülür.

Sarayla ilgisi belirtilen şairlerden bazıları için zaman zaman "*kul*", "*bende*", "*hizmetinde olmak veya hizmetinde bulunmak*" gibi tabirlerin kullanıldığı da görülür. Revânî'de olduğu gibi. Aynı şekilde "*vâsıfı olmak*" veya "*mâdiyelerindendir*" tarzındaki ifadeler de bu türdendir. Bunlar meslekî konum itibariyle pek açık olmayan tabirlerdir. Bu konuda şu noktayı da gözden uzak tutmamak lazımdır ki, birçok şair, hiçbir resmî görevi olmadığı halde padişahların veya şehzadelerin ihsanları ve özel yardımları ile geçimlerini sürdürmekte idiler. Şairlerin belli bir hüner sahibi olması, sanattaki yüksek başarısı, özel birtakım meziyetler veya ihtiyarlık hali, bu ihsan ve yardımların başlıca sebeplerinden idi.

Saray çevresindeki hizmetler dışında, yine saraydan çok ayrı düşünülemeyecek bazı mesleklerden de söz edildiği olur. Vezirlik, beylik, emirlik, defterdarlık, nişancılık, kazaskerlik, padişah ve şehzade hocalığı, valilik, sancak beyliği, ordu mensubu olmak gibi. Bu mesleklerde bulunan

şairlerin birçoğu, görevleri gereği doğrudan görüşme imkânına sahip kişilerdir. Tabii olarak da sosyal ve ekonomik bakımdan en yüksek mevkilerde, müreffeh bir yaşama tarzına sahip idiler. Bunlar arasında şairlik gücü ile bu makam ve mevkilere gelen hemen hemen yoktur. Bu şairlerin, şairliklerinden önce devlet hizmetlerindeki başarıları söz konusudur. Bunların şairlikleri ikinci planda kalır. Vezirlik ve nişancılık gibi önemli mevkilere kadar yükselen Ahmed Paşa ve Necâtî'de bu durum biraz daha farklı olup, yükselmelerinde hiç şüphesiz şair olmalarının getirdiği bir avantaj vardır.

Latîfi tezkiresinde, yukarıda belirttiğimiz bu mesleklere mensup olduğu bildirilen şairler ve meslekleri şunlardır:

Vezirlik: Ahmed Paşa, Sinan Paşa, Adnî, Remzî ve Zeynî gibi.

Valilik: Cihânî'nin "*vülat kısmından*" olduğu bildirilir. s.167.

Kazaskerlik: Tezkirede 6 şairin kazasker olduğu belirtilmiştir. İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri olan kazaskerlik, kelime anlamı itibariyle asker kadısı, ordu kadısı demek olup, makam olarak vezirlerden sonra gelirdi. Latîfi tezkiresinde kazasker olduğu söylenen şairler şunlardır: Vâhidî, Kadrî Efendi, Mevlânâ Abdülcelil Çelebi, Ca'fer Çelebi, Muhyiddîn Çelebi, Vasii Çelebi.

Nişancılık: Hükümdarların işaretlerini taşıyan ferman ve beratlarla "*nişan*" adı verilmiş ve bu işareti çekmekle görevli kişilere de "*nişancı*" denilmiştir. Tezkire'de nişancı olduğu belirtilen şairler: Nişânî Mehmed Paşa, Necâtî, Sa'dî, Ca'fer Çelebi, Celal-zâde Nişancı Mustafa Çelebi.

Sancak Beyliği: Beylere veya şehzadelere has olarak verilen topraklara "*sancak*", bu sancaklara tasarruf edenlere de "*sancak beyi*" adı verilirdi. Tezkirede iki şair için şu ifade kullanılır: Şiri'de "*Merhum İbrahim Paşa'nun ahd-i vezaretinde der-i devletde Kapucibaşılığmdan sancağa çıkdı. s.321*".

Defterdarlık: Osmanlı devletinde mali işlerden sorumlu kişi idi. Tezkire'de Zihnî, Şemsî-i Defterdar, Tâcî, Haydar Çelebi ve Hayâlî Çelebi'nin defterdar oldukları söylenir. Bunların dışında Edirne'li Şâhidî için "*Sultan Cemün katib-i sırrı idi. s.289*" ifadesi vardır.

Mu'allimlik: Öğreticilik görevi ve daha ziyade saray hocalığı görevi dolayısıyla adı geçen şairler; Sâ'yî-i İstanbulî, Ahmed Paşa, Rızâyî, Mevlânâ Kemal, Visâlî ve Nikâbî'dir.

Bunların dışında Gazâlî için; "*mukabeleci*", Arifî Hüseyin Çelebi için; "*müteferrika*" ve Celal-zâde Nişancı Mustafa Çelebi için de nişancılıktan önceki görevi için; "*tezkereci*" tabirleri kullanıldığını görüyoruz.

Mütevellilik: Vakıf işlerini vakfın şartlarına ve şeri'ata uygun biçimde idare için görevlendirilenlere verilen isimdir. Revânî, Ferîdî ve Refikî'nin bu görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kadılık: Şairlerin buldukları meslekî konumlar itibariyle en yaygın görevlerden biri de kadılıktır. Latîfi'de şairlerin kadı olduklarına dair bilgi verme şekli genellikle; "...*yerde kadı*", "*kuzat kısmından* (tâyifesinden veya zümresinden), *beyne'l-kuzat, zümre-i kuzatdan*" şeklindedir. Bazı şairlerin de

ölümü ile ilgili bilgiler verilirken "...*yerde kadı iken vefat itdi*" tarzında belirleme ve tanıtmalar görülür. Kadılarla ilgili olarak yeri geldikçe birtakım anekdotlarla bu mesleğin önemi ve sorumluluklarına dikkat çekilir. Bilhassa "rüşvet" konusu üzerinde ısrarla durulur. Yavuz Sultan Selim'in rüşvet alan kadılara karşı acımasız tavrı belirtilir. Dürüstlük, kanaatkârlık, adalet, bilgi ve tecrübe, Latîfi'nin, kadılarda bulunması gerekli hususiyetler olarak vurguladığı mezîyetlerdir. Haksızlığa asla tahammülü olmayan Latîfi, çoğu zaman nesir ve nazım parçalarıyla bu hususu vurgulamaya çalışır.

Müderreslik: Yaygın meslek ve görevlerden birisi de müderresliktir. Tezkire yazarı bu konuda bilgiler naklederken bazen sadece "müderreslik" vazifesini belirtip geçer, bazen de görev yerini ve şairin bu sahadaki ilmî yetenek ve kabiliyetlerini de ortaya koyar. Sâ'dî Çelebi için kullandığı "*mertebe-i fetvada unvanlı müderres...* s.269" ifadesi ve Kadîrî için "*Edirne'de Darü'1-hadise müderres-i fazıl u fakih ve müfessir ü muhaddis iken...* s.441" biçimindeki yüceltici tanıtmalar bunun en güzel örnekleridir. Lutfî'ye dair söylenenler de bu türdendir.

Danışmendlik: Medrese tahsili görmüş kişiler olarak tanımlanabilecek bu görev; Sâ'yî-i Saruhânî'de; "*Danışmend tayifesinden...* s.275" ve Zârî-i Tokadî için; "*danışmend-i danış-güzin...* s.248", ifadeleriyle söz konusu edilir.

Eminlik: Latîfi'nin "*ümena tayifesinden*" veya "*ümena zümresinden*" şeklinde genel bir tabirle bilgi verdiği şairler Sehâyî, Kudsî-i Galatavî, Harîmî, Cenânî, Hayâlî ve Vâhidî'dir. Bunlarla ilgili yukarıda verilen ifadeler dışında ayrıntılı bir açıklama yoktur.

Din Görevlisi: Bu mesleklerin başlıcaları imamlık, müftülük, hafızlık, mu'arriflik, va'izlik, hatiplik olarak sayılabilir. Bunların dışında erbab-ı fetva ve ehl-i cihat gibi tabirlere de rastlanır. Özellikle ehl-i cihetten ne anlaşılması gerektiği pek açık olmamakla birlikte genelde din hizmetleri olarak düşünülebilir. Latîfi'nin "*huffaz zümresinden, huffaz kısmından, kurra kısmından ve hafız zümresinden*" şeklinde tanımladığı şairler; Andelibî-i Hâfız, Sebzî ve Ezherî-i Diger'dir. Sâ'dî Efendi, Kemalpaşazâde, ve Kadîrî Efendi'den "*müftü*" olarak sözeden Latîfi, Firâkî-i Vâ'iz'in de adından da anlaşılacağı gibi va'iz olduğunu belirtir. Fakîrî'nin imamlık ve hatiplik dışında remmallık ve tabiplik gibi meslek ve görevlerinin de bulunduğunu söyler. Dâ'î için "*mu'arrif ve mü'ezzin zümresinden ve ehl-i cihat fırkasındandır.* s.211" diyen Latîfi, Mu'îdî'nin de "*erbab-ı fetvadan ...s.511*" olduğunu belirtir.

Kâtiplik: Şairlerin meslekleri ve görevleri arasında oldukça yaygın olanlardan birisi de kâtipliktir. Kâtiplik mesleğine mensup şairlerden bazısı için sadece "*küttab kısmından veya küttab zümresindedür*" bildirimini yapan yazar, bazılarının görev yeri ile birlikte nasıl ve ne şekilde olduğunu açıkça belirtir. Örneğin Kâtibî Şeydî Ali Çelebi, Beyânî, Talii, Figânî-i Karamanî, Kara Fazlı, Bezmî, Dürrî, Amasyalı Hızrî, Nigâhî ve Servî için yapılan tanıtmalar oldukça kısa ve basit iken, Sun'î-i Kadîm'de; "*Merhum Sultan Mehmed bin Sultan Bayezid asitanesinde ahkam katiblerinden ...s.339*" ve Ahdî'de "*...der-i devletde ahkam kitabetin ve erkan hizmetin iderdi.* s.396" şeklinde ifadeler kullanması dikkati çeker.

Ordu mensubu: Ordu mensubu genel başlığı altında belirteceğimiz bu şairler de kendi içinde birtakım meslek ve görevlerin sahibidirler. Sipahilik, timar ve ze'amet sahibi olanlar, yeniçerilik, silahdarlık bunların en önemlileridir. Tezkirede timar ve ze'amet sahibi olarak belirtilen şairler; "*erbab-ı timardan*" ve "*ze'amete mutasarrıf*" tabirleriyle tanıtılır. Hayretî, Dilrî, Bâlî, Sun'î-i Selanikî ve Neşâtî Bey'den timar sahibi şairler olarak söz edilirken, Feyzî'nin ze'amete mutasarrıf olduğu söylenir. Sipahi şairler arasında ise Yahya Bey, Güvâhî, Niyâzî-i Sirozî, Zâhirî, Necmî, Ahmed Zâ'im ve Hüseyinî'nin isimlerini görüyoruz. Nazmî ise "*silahdarlar zümresinden*" olarak gösterilir. Genelde "*yeniçeri zümresinden*" ifadesiyle yeniçeri oldukları belirlenen şairler ise Belîğî, Hüdâyî ve Ferdî Çelebi'dir. Aşkî-i Üsküdârî'nin de "*yeniçerilikden teka'üd ettiği*" belirtilir. Latîfî'ye göre Fehmî de asker şairlerden olup "*alay beyi*"dir.

Seyhlik ve dervişlik: Meslekten ziyade görev ve meşguliyet olarak nitelendirilebilecek olan bu sahada şeyh şairlerin hemen hepsi zikredilebilir. Bu şairlerdeki tanıtımlar aynı zamanda şairin sosyal, kültürel ve ekonomik durum ve konumunu da gösterir.

Serbest meslek: Tabiblik, tüccarlık, bezzazlık (manifaturacılık), attarlık, sahafılık (kitapçılık), haddadlık (demircilik), haffalık (ayakkabıcılık, terlikçilik), arakıyye-duzluk (ipek mendil satıcılığı), cerrahlık, helvacılık ve şekercilik, hayatlık (terzilik), remmallık (falcılık), mahkeme hizmetleri, zaviyedarlık gibi özellikle belirtilen mesleklerin dışında, bazı genel ifadelere de rastlamak mümkündür. Bâkî Çelebi, Zâtî, Hilâlî-i İstanbulî gibi şairlerden; "*erbab-ı hırfeden veya hırfet ehlinde*" şeklinde söz edilirken, Celîlî-i Edirnevî'de; "*Erbab-ı hırfetden bir merd-i penbe-duz-dur.s.161*" ve Şehdî'de; "*Hırfet ehlinde bir halvai şirinkâr...s.309*" tarzında bilgi verilmesi bunu gösterir. Siyâbî için "*hayyat*" tanımını yapan müellif, Layhî ve Hatîfî için "*tüccar kısmından*" ifadelerini kullanır. Resmî'nin "*bezzaz*", Hadîdî'nin "*haddad*", Haffî'nin "*haffaf*", Rahîkî'nin "*attar*", Safâyî-i Cerrâh'ın "*cerrah*", Mirek Tabib'in "*Saray-ı Amire etıbbasından*", Likâyî'nin "*sahhaf*", Kemal Halvetî, Akhisarlı Ferrûhî, Fuzûlî ve Askerî'nin "*zaviye-dar*", Fakîrî ve Şeyhî'nin "*tabib*", Sâbirî'nin "*arakıyye-duz*" Kandî-i Kadîm'in "*nahl-bend ve kannad*", Zamîrî ve Fakîrî'nin "*remmal*", Mahremî'nin "*mahkeme hizmetleri gören*" şairler oldukları özellikle belirtilir.

7. Şairlerin Medeni Hallerine Dair Tanıtımlar:

Latîfî Tezkiresi'nde, şairlerin medeni hallerine yani evlilik, eş ve çocuk durumlarına dair yapılan tanıtım ve belirlemelerin oldukça sınırlı olduğu görülür. Şairlerin bu yönüne ancak birkaç isimde değinilmiştir. Kuşkusuz bu konu, bir tezkire yazarının biyografiye dayalı bir eserde en fazla güçlük çekeceği noktalardan biridir. Tezkire yazarı, böyle bir konuda bilgilerini nakletmeden önce, aile mahremiyetine ters düşebilecek değerlendirmelere girmemeğe gayret eder. Aile yapısında kadın, evlilik ve çocuk unsurlarının mahremiyeti, toplumun bu gibi konulara karşı takındığı hassas tavır, biyografi yazarının bu konuda bildiklerini tam olarak nakletmesini engelleyebilir. Bununla birlikte çağının, özellikle insana yönelik bilgi elde etme, araştırmada bulunma imkânlarının evlilik gibi hassas bir

konuda daha da daralıp azalacağı, bazen de imkânsız hale gelebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Tezkire'de, Sâgarî, Yarî, Hatîfî, Güvâhî, Zeyneb ve Mihrî Hatun gibi şair ve şairelerin medeni hallerine dair belirlemeler görülür. Sâgarî'de; "*Ömrin alem-i tecerrüdde ve vahdetde ve teferrüdde geçürdi. s.255*", Yarî-de; "*Bu güzergah-ı fanide ömri oldukça te'ehhül ü tavattun... itmemişdi. s.599*" ifadelerine karşılık Latîfî, Hatîfî-i Rûmî'ye dair verdiği bilgilerde şunları nakleder: "*Mezbur şekl-i cemalde ve yâl ü bâlde gayetde vecih ü reşik ve geydüğü dahi yaraşuk müşekkel ü mülebbes ü maldar ve zen-parelüğü belasından musahabet-i zene mayıl ve hevadar u haridar idi. Ve her kande ki çeke-düzen iki dişlü bir pire-zen ve heştadında bir acuze-i Ferhad öldüren görse gözine bir nigâr-ı şirin ve nazûk-beden ve naz-per-ver ü nazenin görünürdi... Nakl olunur ki azizlerden birine mukteda-yı ehl-takvasın niçün te'ehhül idüp emrullaha imtisal itmezsün ve sünnet-i seniyye-i Rasulullaha gitmezsün didükde evde bir şeytan var iken bir şeytan dahi mi getüreyin ve bu za'f ile iki div-i pür-rive cevab virmeğe nice takat getüreyin diyü cevab virdi. s.589*"

Görüldüğü gibi Latîfî, tezkirenin genelinde şairlerin medeni hal ve durumlarına dair oldukça sınırlı bilgiler verirken, bazı şairler için meselâ bilhassa hanım şairler Zeynep ve Mihri Hatun için de ayrıntıya inen değerlendirmelerde bulunur. Bu konu ile ilgili bazı bilgiler ise, çoğu zaman dolaylı olarak şairlerin aile, soy ve akrabalık durumlarından söz edilirken, sosyal yaşantılarından, cinsel eğilimlerinden, mizaç durumlarından, şairler arasında geçen latifelerden söz edilirken nakledilir.

8. Ölümü, Ölüm Yeri ve Tarihi:

Latîfî Tezkiresi'nde, şairlerin doğumuna dair bilgi hemen hemen hiç yokken, son durumları ve ölümleri ile ilgili olarak geniş bilgiler bulunmaktadır. Şairin ölüm olayı, çoğu zaman bunun yeri, zamanı, şekli, sebebi, şairin son olarak içinde bulunduğu meslek veya meşgul olduğu iş, ölümünden hemen önce yaşamış olduğu olay ve durumlar, mezarının bulunduğu yer gibi bilgilerle birlikte verilmeye çalışılır. Buna bazen, şairin kendi şahsı veya çevresindeki kişilerle ilgili bazı olaylar, rivayetler de eklenir. Kuşkusuz tezkirede bu bilgiler her şair için aynı oranda dile getirilmiş değildir. Ölüm olayı bazıları için birkaç kelime ile geçiştirildiği halde, bazıların ölüm hadisesine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Sâni'nin ölüm hadisesinde olduğu gibi. (s.148)

Tezkirede bazı şairlerin ölümlerine dair bilgilerin, seneye, aya, güne dayanmayan, devir itibarıyla tam bir tarih vermeden, bir cümle ile kısaca verildiği görülür. Meselâ Likâyî için; "*Ol devrde fevt oldı. s.496*" derken, Ziyâyî ve Ahmed Rıdvan için; "*Bu devrde fevt oldı. s.353*" ifadelerini kullanır.

Latîfî, ölümle ilgili bilgileri bazen belli tarihî hadiselerle bağlayarak verir. Örneğin Nişânî Mehmed Paşa'da; "*Akıbet yeniçeri zümresi tuğyan itdükde kul elinde öldiler. s.543*" derken, Dilîrî'de; "*Budin gazasında şehid oldı.s.217*" bilgisini verir.

Latîfî, şairlerin ölüm hadiselerine dair bilgiler verirken bazen onların ölümlerinden hemen önceki meslekî konularına ve içinde buldukları durumlara da temas eder ve ölüm olayını bununla birlikte zikreder. Meselâ

Şirî Ali Bag'de; "*Sancağda iken dar-ı fenadan nüzhet-gah-ı bekaya gitmişdür. s.321*", Hasan Çelebi'de; "*Bursa kadısı iken fevt oldı. s.178*" der.

Ali Çelebi, Zâhirî ve Necâtî'de görülen tarih belirlemeleri bu şairlerin ölümlerine dair en sağlıklı bilgileri ihtiva eder. Ali Çelebi'de; "*Tarih-i hicret tokuz yüz kırk ikide Bursa kadısı iken fevt oldı. s.389*" diyen Latîfî, Necâtî Bey için de; "*Hicretün tokuz yüz on dördünde idi ki murg-ı ruhi kafes-i tenden uçurdılar ve raht-ı hayatı dünya evinden göçürdiler ve hâh nâ-hâh mevt şarabın içirdiler. s.534*" ifadesini kullanır ve şairin ölümü ile ilgili olarak bu tarihi gösteren bir de "tarih mısra'ı" verir.

Latîfî, çok sayıda şairin ölümü ile ilgili bilgileri verirken, bunları muhtelif padişah ve devlet adamlarının isimleri ile birlikte zikreder. Bu tarz bir belirleme, muhtemelen "zaman" konusuna padişahın ismini zikretmek ve onun devrine mensubiyetini vurgulamak amacına yöneliktir. Aslında bu tarz bir yaklaşım, sadece Latîfî için geçerli olmayıp birçok tezkire yazarı için de söz konusudur. Latîfî'nin Tezkire'de özellikle Tarîkî, Şehdî, Şemsî-i Hisârî, Zamîrî, Bezmî, Nihânî-i Müderris ve Hamdî Çelebi gibi şairlerde bu tarz belirlemeler yapıldığı görülür.

Şairin ölüm anındaki durumu, içinde bulunduğu olay, ölüm sebebi ve şekli üzerine verilen bilgiler zaman tespiti kadar sık olmasa da bazı ilginç olay ve sebeplerle birlikte ortaya konulur. Bunlar genellikle dini ve siyasi sebeplerdir. Öldürme (katl) hadiseleri üzerinde ise özellikle durulur. Mesela Nesîmî'de; "*... akıbet e'imme-i ulema-i Arap fi-şehr-i Haleb ba'zı esrar-ı kelimatın şer'-i şerife muhalif bulup katline fetva virdiler ve te'vil-i kelamın istima' u ısga itmeyüp ol aşk kurbanının postın çıkardılar. s.541*", Adnî'de; "*Akıbet kesret-i seylan-ı dem mucib-i mevt olup ol bela ile fevt oldı. Bir nefesde bu cihandan ol cihanı buldı. Mezarı şehr-i İstanbulda kendü bina itdürdüğü cami-i şerifün önündedir. s.371*" der. Latîfî, şairlerin ölüm hadiselerini bu şekilde naklederken bir hususa özellikle dikkat eder. Bu, ilim ve kültür yönünden, dini-tasavvufi kimlikleri açısından önem arz eden şahsiyetlerle ilgilidir. Bu kişilerin vefatıyla ilgili olarak verilen bilgilerde daha ağırbaşlı ve oturaklı, saygı duyulan bir üslup göze çarpar. Ölümü konusunda bilgi verdiği Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Şeyh Rûşenî, Şeyh Abdullah İlâhî, Şeyh Âşık Paşa gibi manevi kişilik sahibi şairlerin ölümleri ve ölüm yerleri konusunda verdiği bilgiler böyledir. Meselâ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin vefat yeri; "*Ol cenab-ı büzürkvar ve kaşif-i gavamızı'1-esrar a'ni Hazret-i Molla Hudavendigardur ki merkad-i pür-envarı ve meşhed-i feyz-asarı vilayet-i Yunanda diyar-ı Karamanda Konya dimekle meşhur şehrde vaki' olmışdur. s.40*" şeklinde kaydedilirken, Şeyh Abdullah İlâhî'de; "*Vardar Yenicesi dimekle meşhur şehrde temekkün itdiler. Hicretün sekiz yüz toksan altısında dünyadan ahirete intikal itdiler. Mezar-ı şerifleri ve merkad-i münipleri el'an ol kasabada âli ziyaretgâh ve ol diyarun ehline hacetgah olmışdur. s.57*" şeklinde verilir.

Bunların dışında şairlerin ölümlerine dair bilgiler nakledilirken ölüm hadisesine çeşitli şairler tarafından söylenen tarihlerin ilave edildiği de olur. Necâtî'de olduğu gibi. Bazen de şairlerin genç yaşta vefat ettikleri belirtilir. Trabzonlu Figânî ve Nizâmî, Latîfî'nin bu şekilde ölümü konusunda bilgi verdiği şairlerdendir. Hayretî'nin ölümü hadisesi anlatılırken de; "*Cenab-ı Hazret-i Vehhabdan ölümün istid'a ider ve heman ol haftada dar-ı fenadan*

canib-i bekaya gider. s.194" şeklindeki bir ifadeyle şairin farklı bir yönüne işaretlerle ölümü hadisesi yorumlanır.

9. Bedenî Özellikler:

Şairlerin dış görünülerinin, hal ve tavırlarının, güzellik, çirkinlik, sakatlık, hastalık, gençlik, ihtiyarlık gibi bedenle ilgili özelliklerin yani fiziksel durum ve görünümün Latîfî tezkiresinde belirgin bir şekilde ele alındığı görülür. Tezkiredeki bu tanıtlar, genel olarak şairi dış görünüm olarak tasvir etmeye yöneliktir. Nadiren de bu dış görünüm ile şairin kişiliği arasında ilişki kurulduğu görülür.

Tezkire'de genelde "güzellik" unsuruna daha fazla yer verildiği görülür. Bu değerlendirmelerde Latîfî'nin güzellik ölçüsü, genellikle Hazret-i Yûsuf'tur. Örneğin Sâni için yapılan tanıtım ve değerlendirmeler şu şekildedir: "*Mü'ellif-i metn-i şive ve musannif-i fenn-i işve idi. İsmi ve hüsni cihetinden varis-i hüsn-i Hazret-i Yusuf olmağın Yusuf-ı sani, hüsn-i Yusuf ol cemelün ânıdır dirler idi...Hakka budur ki Yusuf-misal kemal-i cemalde gayetde güzel ve güzellikte Yusuf gibi bî-bedel idi. s.147*" değerlendirmesini yapar.

Latîfî, şairlerin fiziksel görünülerini tasvir ederken "yüz güzelliğine ve yahut söz konusu şairin "yüz" tanıtımına ayrıca yer verir. Bu tanıtımın mutlaka güzellik açısından olması da gerekmez. Şayet bir olumsuzluk söz konusu ise onu da belirtir. Örneğin Şem'i'de; "*Cism-i zerd ü nizarı ve levn-i ruy u ruhsarı balmumu gibi zerd olduğu münasebetle Şem'i tahallus itmişdi. s.306*", Beyânî'de; "*safha-i haddinde henüz hat eseri yogiken ... s.140*", Nâlişî'de; "*Müdde'iler dest-i berdinden dem-be-dem yüzi gözi onar ve kesret-i zahmet-i bereden mumya içürmeli hasta ve efkar olurdu. s. 526*" diyerek bu şairin yüzünün şekli hakkında bilgiler nakleder. Yazarın Me'âlî için yaptığı; "*heykel ü hey'etde u'cube-şekl ü turfa-ruy ve ruy-ı turfası bi-muy idi. s.499*" tarzındaki tanıtımda da şairin yüz özelliğine dikkat çekilir. Çâkerî'ye dair söylediği; "*civanlığı zamanında nazile zahmetinden sakalı bi-vakt ağarmış idi. s.151*" ve Melîhî için söylediği; "*...ve mezburun ağzında dendandan asla eser ve dürc-i deheninde kat'a güher kalmamışdı. s.519*" gibi ifadeler yüze dair bir tanıtım olduğu kadar söz konusu şairlerin belli rahatsızlıklarının da bu vesile ile vurgulanmasıdır.

Latîfî, şairlerin fiziksel görünülerine dair tespitlerinde bedensel arızalara, rahatsızlık ve sakatlıklara geniş bir şekilde yer verir. Zayıflık birçok şair için ortak özelliktir. Dikkat edilirse bunların bedenî arızalarının veya özelliklerinin isim veya mahlasları ile yakın ilgisi olduğu görülür. Hilâlî-i İstanbulî, Melîhî, Sâgarî, Vasfî, Za'fî Çelebi ve Zarîfî genelde zayıflıkları ve ihtiyarlıkları vurgulanan isimlerdir. Mesela; Hilâlî-i İstanbulî'de; "*Hilal-asa vücudı hal ü nahif ve endamı mah-ı nev-sı-fat hayal ü zaif olduğu... s.595*", Vasfî'de; "*Merhum hal-i hayatında gayetde za'if-endam ve arz-ı marazdan her zaman mübtela-yı emraz u eskam ve behre-i sıhhatden bi-nasib ü na-kam idi. Hal-i hayatında ve kemal-i sıhhatinde za'f u nehafetden kameti elif hey'eti lam-elif gibi bükülmüş ve pirlükden ecel asayı ana dikmiş idi. s.585*" ifadelerini kullanır.

Latîfî'nin boy-pos ile ilgili tanıtlarında ise mübalağaya kaçmadan görüşlerini belirttiği görülür. Servî'de; "*... vakt-i kıyamda endam-ı bi-endamı*

serv-bülend ve sanevber-i bi-berki gölgesi gökçek a'ni münteha kamet lenduha kıyafet kimesne idi, s.269" biçimindeki bir bilgilendirme, Hatîfî-i Rûmî'de; "*mezbur şekl ü cemalde ve yal ü balde gayetde vecih ü reşik ve geydügi dahi yaraşuk müşekkel ü mülebbes ü maldar... s.586"* tarzında görülür.

Şairlerin fiziksel görünümüne dair yapılan bu tanıtımlar arasında Özrî, Şavur, Revânî, Refikî ve Hayretî'ye dair olanlar genel olarak bedenle ilgili özürlerini ortaya koyar. Latîfî tezkiresinde, şairlerin bu fiziksel görünümüne dair yapılan belirlenmelerden bazıları da genel tespitlerdir. Yahya Bey, Halîlî, Vâlihî, Şem'î ve Nigâhî'de yapılan tespitler bu türdendir.

10. Din ve Tasavvuf İlişkileri / İnanç Durumları:

Latîfî Tezkiresi'nde üzerinde önemle durulan hususlardan birisi de şairlerin tasavvufla ilişkileri ve mezhep açısından sergiledikleri durumlardır. Bu değerlendirmeler İslâm'ın temel şartları dışında daha çok, yapılması ve yaşanılması kişinin kendi arzu ve iradesine bırakılmış faaliyetleri kapsar. Nadiren de şairin inanç durumundaki sakatlıklar dile getirilir. Bunun bütün şairler için geçerli olmadığını, yani her şair için böyle bir başlık altında toplanabilecek bir tanıtıma girilmediğini, ancak bu yönleri ile asrında ve çevresinde tanınmış kişilerde bu bilgilerin verildiğini belirtelim. Latîfî, başlıca büyük mutasavvıf şairleri başlangıçta diğerlerinden ayırmış ve onlara tezkiresinin girişini tahsis etmiştir. Burada 13 mutasavvıf şairi padişahların da önüne alarak onlara ne kadar büyük bir değer verdiğini ve saygı gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu mutasavvıf şairler şunlardır: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Sultan Veled, Şeyh Sadreddin Konevî, Âşık Paşa, Şeyh Elvân-ı Şirazî, Şeyh Vefâ, Şeyh Rûşenî, Şeyh Abdullah İlâhî, Şeyh Şemseddin Buhârî, Şeyh İbrahim Gülşenî, Yazıcı-zâde Mehmed Çelebi, Süleyman Çelebi ve Şeyh Bayezid.

Latîfî'nin tasavvufa bakışı tezkiresinde pek net olarak görülmez. Buna rağmen bozuk inanç sahibi şairleri küçük düşürücü ifadeler kullanmaktan da kendini alamaz. Tasavvufi ekollerin yani tarikatların hiçbirinde yönlendirici bir üslup kullanmadığı, birini diğerine üstün görmediği, bu konuda son derece objektif bilgiler verdiği ve değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Şairlerin din ve tasavvuf ilişkileri açısından tanıtımları yapılırken genelde üzerinde durulan hususlar şunlardır: Şairlerin tasavvufi düşünce ve esaslara karşı duydukları arzu ve istekler, bu yaşayışa gösterdikleri ruhi temayüller, böyle bir yaşayışa giriş (intisab) ve bu hayatın içinde zamanla ortaya çıkan yaşayış biçimi. Latîfî'nin açıkça tarikat ismi zikrederek mensubiyetinden söz ettiği şairler şunlardır: Nesîmî'de; "*Asıl Hazret-i Şeyh Şiblinün cümle-i fukarasından idi. Sonra Fazlullah Hurufinün hulefasından oldu. s.537*", Hüseyinî'de; "*Abdallar meşrebin ve dedeler mezhebin ve Fazlullah Hurufî ayinin kullanurdu. s.179*", Temennâyî'de; "*İlm-i hurufa ve mezheb-i tenasuha ve hulule müte'allık kitablar cem' idüp...s.144*", Muğlalı Şâhidî'de; "*Bir merd-i müfessir ü muhaddis derviş-i mevlevî ve şarih-i metn-i kitab-ı Mesnevi idi. s.290*", Şeyh Vefâ'da; "*Kendüleri Konevi ve tarikaları zeyni idi. Şeyh Abdüllatif Kudsî'nün hulefasından ve meşayih-i kibarun evliyasındandır. s. 53* tarzındaki örnekler şairlerin tasavvufi yaşantıları içinde izledikleri yolu gösterir.

Bu şairler dışında Şeyh Sadreddin Konevî için; "*Tabaka-i evliyada meşayih-i kibarun fazıllarından ve erbab-ı tarikatını kamillerindendir... Elsine-i*

sufiyyede Şeyh Muhyiddin Arabiye şeyh-i ekber ve Sadreddin Kone-viye şeyh-i kebir elkab iderler. s.46,47", Sultan Veled için; "ol dahi malik-i memalik-i kudsiyye ve salik-i mesalik-i ünsiyyede cezebat-ı îla-hiyye birle ekser-i evkatda valih ü meczub ve matlab-ı Hakda hem talib ü hem matlub idi. s.45", Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, tasavvuf yolunda mevlevî olarak bilindiği halde Latîfi bunu açıkça belirtmez. Ancak "zat u sıfata şamil ve hakikat u mecaza müştamil ve adab-ı seyr-i süluka muta'allık nice risalesi ve ilm-i tasavvufda nice makalesi vardur. s.43" der.

Tezkirede yer alan bazı şairlerin din ve tasavvuf ilişkileri çok genel ifadelerle ve ayrıntıya girmeden belirtilir. Örneğin Meşrebî-i Kalender için; "*Tarikat ehlihden fakr u fena ehli suretin tutmuş... s.509*", Hayretî için; "*Tekke-i tecridde abdal-meşreb olmağın... s.193*", Huzûrî için; "*Sufiyyun tayifesinden ve ehl-i hırka firkasındandır. s.180*" tanımlamalarını yapar.

Latîfi'nin özellikle inanç yönünden haklarında olumsuz kanaatlere sahip olduğu şairler de vardır. Esirî bunların başında gelir. Bu şairden bozuk inançları sebebiyle uzun uzadıya söz eder. Ayrıca Necmî, Dilrî, Kazımî ve Sun'î-i Selanikî de Latîfi'nin bu anlamda değerlendirmeye tabi tuttuğu şairler arasındadır. Meselâ Necmî için; "*Sakim-mezheb şî'a-meşreb müneccim i'tikadlu mühlid ü menahi akidelü bir şahs-ı vasi'-mezheb idi. s.535*" derken, Dilrî için; "*Suretde sünni siretde şahî idi. s.216*", kaydını düşer.

Bütün bunların dışında Latîfi'nin bu konuda kayda değer bazı bildirimleri vardır ki, onlardan birisi de İslâm'ın temel ibadetlerinden hac konusudur. Bunları çoğu zaman bir seyahat vesilesi ile bildirir. Meselâ Arifî Hüseyin Çelebi'nin, padişahın yardımları ile Ka'be'ye vardığını belirtir. Aynı şekilde Harîmî'nin mahlasını, O'nun Ka'beyi ziyaret edip hacı olmasına bağlar. Revânî'nin de surre eminliği görevinde iken burada bulunuşu sebebi ile adı geçer. Bunlar, çoğu zaman söz konusu şairlerin hayat hikâyelerinin bir parçası olarak biyografilere ve dolayısıyla tezkireye girmiştir.

11. Mizaç ve ahlâk:

Tezkirede, şairlerin ahlâki durumları ile mizaç ve yaradılışlarına dair kayda değer bilgilerin verildiği görülür. Bu bilgiler zaman zaman şairin durumuna göre oldukça geniş tutulmuştur. Bazı şairlerin bu yönleri hiç ele alınmamıştır.

Genel olarak ahlak ve mizaca dair yapılan belirlemeleri bazı alt başlıklara ayırmak mümkündür: Şairlerin mizaç ve karakterleri, ahlâk anlayışları ve yaşayış tarzları, çeşitli zevk ve alışkanlıklarından ortaya çıkan bu özellikleri; cömertlik veya cimrilik, güzel huy, kibir veya gururlanma, güzel sevme (âşıklık), içki, afyon ve benzeri alışkanlıklar, ruhi coşkunluk, dervişane mizaç ve yaşayış tarzı, güleç ve neşeli olma, dostluk ve arkadaşlık, hoş-sohbet olma, inatçılık ve iddiacılık, nezaket ve zarafet, dünyaya ilgisizlik, kararsızlık, karamsarlık ve bedbinlik, kanaatkârlık, sabırlı olma, kahramanlık, saflık, doğruluk ve edebî olma, şahsiyet zenginliği ve olgunluğu şeklinde küçük başlıklar altında toplamak mümkündür. Latîfi, bunların hemen hepsinde ilgili gördüğü şairleri ele alarak bilgiler vermiş ve şairin mizaç ve ahlâk yapısı itibarıyla kişiliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Kuşkusuz bu bilgi ve değerlendirmeler Latîfi'nin kendi kişisel yorumlarıdır.

Latîfi'nin, Sâgarî ve Helâkî-i Rûmî için verdiği örneklere bakacak olursak; meselâ Sâgarî'deki; "*Alemde mey ü mahbubun gayetde âşık u alüftesi ve satranç u nerdün esir ü aşüftesi idi. s.255*" ve Helâkî-i Rûmî'deki; "*derviş-meşreb ve mevali-mezheb bir şahs-ı âşık-pîşe ve mahbub-perest ü ma-habbet-endişe kimesne idi. s.592*" tarzındaki açıklamaları ilgi duyulan aşkın biçimini ortaya koyar. Bu, maddi aşktır. Latîfi'nin Ahmed Paşa için söyledikleri de bu türden belirlemelerdir: "*Muma ileyh ibtida-i ömrden intihaya değin gayetde şahid-baz u mahbub-perest ve şur u şevkinden aşk u heva ile mest ü hem-dest imiş. s.92*" bilgilendirmeleri bu türdendir. Latîfi, bir rivayete dayanarak verdiği bilgilerde Şeyh Rûşenî'nin gençliği ile ilgili olarak da şunları söyler: "*Rivayet iderler ki zaman-ı cevanide gayetde şur u şevki galib ve can u dilden şarab u şahide talib imiş ... hüsn ü cemale müncezib ü mayil olduğu ecilden her kande suret-i ziba görse bi-ihtiyar âşıklardan idi. s.54*", yine Safâî'de; "*Zurefa kısmından ayyaş u zevvak ve mey ü mahbuba gayetde muhibb ü müştak kişi idi. s.334*" ifadeleri de aynı türden belirlemelerdir.

Tezkirede bu tür tanımların yapıldığı kısımlarda sık sık karşılaşılan "âşık-pîşe, âşık-meşreb, şahid-bâzlık" gibi bazı tabir ve tasvirlerin, o devirde bir tür davranış biçimi olduğu ve kendine mahsus hal ve tavırları gerektirdiği anlaşılmaktadır. Âşıklık durumuna dair verilen bilgiler arasında "hoş-tab, nedim-şive, şuh-tab', sufi-meşreb, derviş-nihad, nazûk-tab', küşade-tab'" şeklindeki tanımlamalar da söz konusu âşıklık halinin türünü (maddi/ilahi) tespit bakımından çoğu zaman yol gösterici ve aydınlatıcı rol oynar.

Şairlerin, ruhi coşkunlukları olarak adlandırılabilir bir başka yönü daha vardır ki Latîfi, bunlar için genellikle; "*divane-nakş, meczub-sifat, divane-reng, şuride-hal, şur u şevki galib, şur-engiz, şuride-mezheb, bi-ser ü pa, sergerdan, hayran*" gibi tabirler kullanır. Aslında bu tabirler hemen bütün tezkirecilerin bu tür halleri tasvir için kullandığı ortak terimlerdir. Örneğin İshak Çelebi için verilen örnekte; "*şur u şevki galib olmak*" ifadesi kullanılmakta ve Latîfi bunu, şairin yaradılışından gelen bir özellik olarak nitelendirmektedir. "*Ve haslet ü hilkatde merhum gayetde şur u şevki galib ve derun-ı dilden musahabet-i mahbuba talib hüsn ü cemali âşığı ve âşıkların sadığı idi. Meyan-ı mevalide nazûk-harif ve baş açuk şahid-baz zarif idi. s.111*". Ahmed Paşa'daki ifade de buna benzer: "*gayetde şahid-baz u mahbub-perest ve şur u şevkinden...s.92*", yine Şeyh Rûşenî'de "*Zaman-ı cevanide şur u şevki galib...s.54*" örneklerinde olduğu gibi.

Şairlerin içki, afyon vb. zevk ve alışkanlıklara olan düşkünlükleri farklı şekillerde verilir. Bazı şairler için bu, gelip geçici bir heves ya da tutku olarak belirlenirken, bazılarında şairi felakete kadar götüren bir bağımlılık olur. Latîfi'nin bu yönlerine temas ederek bilgi verdiği şairlerden Zârî-i Suzenî için; "*Hemdem-i bezm-i rindan ve mahrem-i meclis-i yaran olup bir toli camı taht-ı Cemden ve halet-i keyfiyyet-i meyde bir demi kar u bar-ı alemde hezar bar yeg görürdi. s.249*" bilgisini verir.

Tezkirede ele alınan şairlerin bir kısmı da huyunun güzelliği ve ahlâklı oluşu sebebiyle dile getirilip övülürler. Kuşkusuz ahlâki yönden düşkünlük ve huysuzluk da yerine ve şairine göre Latîfi'nin belirtmekten çekinmediği vasıflardır, Sehî Bey için kullandığı; "*Emasil-i a'yan meyanında tab'-ı selim ve halk arasında hulk-ı kerim ile mevsuf derviş-nihad pak-zaban ve*

pak-i'tikad kişi idi, s.282" şeklindeki takdirkâr ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir.

Cömertlik veya bunun zıddı cimrilik, Latîfî'nin şairlerin ahlak ve mizaçlarına dair verdiği bilgilerin bir başka yönünü teşkil eder. Genelde "*lutfu ihsan, cud u seha, lutf-ı bi-dirig*" tarzında ortaya konulan tavsif ve değerlendirmeler şairlerin bu yönüne işaret eder. Örneğin Bedrî için söylediği; "*Ömri oldukça cimrilik şeşderinde zar olup can u cihandan bizar olmuşdı. s.127*" ifadesi şair için olumsuz bir bakış açısını gösterir. Cömertlik, başta padişahlar olmak üzere devlet büyüklerinden şiir söyleyen paşalar ve beyler için de iyi bir haslet olarak gösterilmiştir. Sehâyi'den bahsederken; "*Sehayî mahlası zat-ı kerimü's-sıfatına muvafık ve bu ism müsemmasına her vechle mutabık idi. s.264*" şeklindeki tanıtımı dikkat çekicidir.

Latîfî bazen de Nigâhî'de olduğu gibi şairlerin gurur ve kibir sahibi oluşlarını olumsuz bir hal olarak belirtir. Nigâhî'de; "*Kendüye hüsn-i i'tikadî gayetde gurur virmiş idi ve zu'm-ı pındarı hasebince nihayetde hod-bin ü hod-furuş olmuşdı. s.555*" ifadeleri bunu gösterir.

Şairlerin dervişane bir mizaca bağlı olarak yaşama tarzları, tezkirede dikkat çekilen hususlardan bir başkasıdır. Genellikle derviş-sıfat, derviş-siret, abdal-nakş, abdal-siret, abdal-meşreb, rind-tabi'at, tecrid-kiş, veli-siret, meczub-suret, derviş-meşreb, miskin, derviş-nihad, fani-suret, ehl-i meskenet, abdal-kiş vb. tabirler şairlerin bu yönünü tarif ve tavsif etmekte kullanılmıştır. Latîfî'nin Sûzî için; "*Derviş-sıfat ve sahib-i ma'rifet kimesne idi. s.279*", Huzuri için; "*fakr u fena ihtiyar itmiş müteveccih ü mütevekkil ve kahr-ı dehre sabir ü mütehammil olup kuşe-i vahdetde mahab-betullahla yar ve halayıkı kendüye ağyar bilmiş azizlerden ve erenlerden ve asitanesinde Hakkı görenlerden idi. s.180*" tanımlamaları buna örnektir.

Latîfî, şahsiyetlerine derin saygı duyduğu bazı şairlerde de oldukça farklı bir üslup kullanır. Örneğin Sabirî'de; "*Gayetde salih ü sabir ve nefsi-ı aduyile adavete ve hevesine muhalefete kadir idi. Ol kadar perhiz-kar u takva-ş'ar idi ki hallinde şüphe ve hürmetinden havf idüp kimsemin ta'amından tenavül eylemezdi ve zamane sufileri gibi da'vete gitmezdi... kimse hakkında hayr u serden söz söylemezdi, s.323,324*" biçimindeki takdir dolu ifadeler, aynı zamanda devir için birtakım değer yargılarını da ortaya koymaktadır. Latîfî'nin, Sâniî Çelebi, Kâtibî Şeydî Ali Çelebi, Adnî, Tarikî, Subhî Çelebi, İbrahim Gülşenî, Kerimî, Merdümî Çelebi, Zâ'ifi Mehmed Çelebi ve Kemalpaşazâde için söyledikleri bu çeşit değerlendirmeler arasında yer alır.

Bütün bu tasvir ve tanıtımların dışında, bazı şairlerin hicve düşkünlüğü, güler yüzlü oluşu, espriyi seven yaradılışa sahip bulunuşu da verilen bilgilerdendir.

12. Şiir Dışı Yetenekler / Hüner ve Kabiliyet:

Latîfî'nin, biyografik bilginin verilmesi esnasında tezkiresinde önemle üzerinde durduğu hususlardan birisi de şairlerin çeşitli sanat ve kültür dallarında sahip oldukları hüner, kabiliyet ve becerilerin bilhassa ifade edilmiş olmasıdır. Latîfî, bu konuda birçok şairin hangi dalda ve ne kadar mahareti bulunduğunu -zaman zaman ayrıntılara inmek suretiyle- belirtmiştir. Bazen de, "*hayli kabil-i şan, bu fende mahir, hayli kabiliyye ti vardur, pür-hüner, ehl-i*

"hüner" gibi çok genel ifadelerle geçiştirmiştir. Bu arada "fen, fünün" tabirleri,"fazl, fazilet, ma'rifet, kemal, kemalat" gibi hal ve vasıflar aslında birer meziyet olması bakımından yetenek, hüner ve kabiliyet gibi görülmüş ve iç içe girmiştir. Bu nedenle örneklerde de görüleceği gibi, çoğu zaman bunlar birlikte zikredilmiştir.

Şairlerin hüner ve kabiliyetleri çeşitli açılardan ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bunları, yaradılıştan gelen yetenek ve kabiliyetler ve öğrenim yoluyla kazanılan yetenekler şeklinde tasnif etmek de mümkündür. Latîfî'nin böyle bir yaklaşımla şairleri tanıtmaya çalışması, kuşkusuz çağının bazı sanat dallarındaki genel durumu ile bu sanat dallarına karşı halkın veya sanatçının değer yargılarını da ortaya çıkartacaktır. Bu nedenle aydın bir tenkitçi olarak Latîfî'nin bu konudaki hükümleri veya yargıları da önem arz etmektedir.

Tezkirede en fazla sözü edilen sanat ve kabiliyet alanlarının başında "musıkî" gelir. Ses güzelliği, herhangi bir musıkî aletini çalabilme, bir musıkî parçasını icra etme, bu alandaki genel bilgisi ve yaratıcılığı gibi faaliyetler, kabiliyet ve hünerler şairin kendini gösterme fırsatı bulduğu alanlardır. Tezkirede bu yönüne dikkat çekilen başlıca şairler şunlardır: Şemsî-i Edvarî, Behlül-i Hâfız, Şemsî-i Hisarî, Sun'î-i Burusevî, Andelibî, Dâ'î, Vâlihî, Zârî-i Sûzenî, Şavur, Şânî, Sâgarî, Sebzî ve Senayî.

Bunların dışında kalan bazı şairlerde de genellikle; "*hub tanbur-nevaz, gayetde hub avaze kimesne idi. Sema'a kabil eş'arı ve edvarı vardur ve ilm-i musikarda hub te'lifleri ve garra tasnifleri vardur, hub-avaz kimesnedür, nakş-bend, hoş-nefes, latif-elhan, hub-nefes*" şeklindeki tabir ve ifadeler kullanılmak suretiyle durumları ortaya konulmuş olur.

Latîfî Tezkiresi'nde, şiir dışı yetenekler konusunda genişçe yer tutan bir başka hüner dalı hattatlık ve kâtipliktir. Güzel yazı yazma sanatı olan hattatlık, kâtiplikle çoğu zaman bir arada mütalaa edilir. Kâtiplik aslında bir meslektir, fakat özellikle Osmanlı devletinin idari yapısında yazışmaların önemli yer tutması, bilhassa fermanların kaleme alınması, bu işin özel bir meziyet ve hüner gerektirmesi, bu sahada görev alacak kişilerin belli bir eğitimden geçme mecburiyetini getirmiştir. Bu nedenle önemli kâtiplik (nişancılık) görevlerine güzel yazı yazan hattatların getirilmesi tesadüf değildir. Şüphesiz bunlar arasında şairler de bulunuyordu.

Tezkirede, Cenânî, Zârî-i Tokâdî, Kâtibî, Refikî, Zekâyî, Aşkî-i Saruhânî, Şevkî, Beyânî, Layihî ve Nigâhî, Sa'yî-i Saruhanî, Câmîî, Fânî ve Neşâtî güzel hattından dolayı zikredilen şairler arasındadır.

Beyani, Yazıcı-zâde Mehmed Çelebi ve Behiştî Vâ'iz gibi bazı şairlerde de özellikle belirtilen, güzel konuşmaya dayanmakla birlikte, tamamen dini-ahlaki konuları içine alması itibariyle ayrı bir özellik arz eden va'z, nasihat ve hitabet tarzındaki hüner ve kabiliyetler de dikkati çeker. Beyânî'de; "*Safha-i haddinde henüz hat eseri yogiken hutut-ı muhtelifeye kadir ve sihr-i suhande Samiri gibi sahir idi. s.140*", Yazıcı-zâde Mehmed Çelebi'de; "*Hassa ki tarik-ı va'zda kaşif-i esrar-ı te'vil ve mahrem-i ha-rem-i tenzil iken husus-ı va'z u nasihatda nasih-i müluk-i selatin ve muk-teda-yı müttakin idi. s.63*", şeklindeki tanıtımlar bu türdendir.

Kahramanlık, yiğitlik gibi meziyetlerle savaş ve döğüşle ilgili hüner, maharet ve fiziki güce dayanan faaliyetler de bazı şairlerde tanıtıma konu olmuştur. Örneğin Dilîrî'de; "*Erbab-ı seyf arasında atı ve kendü yarar ve arsa-i şeca'atda kılıcından kan tamar merd-i merd-efken ve tig-zen ü saf-şiken şir-şikar u şir-merd ve merdan-ı neberd idi. s.217*" ve Sun'î Beg'de; "*Ümera'il-kiram içre kavıyyul-kalb cerıyyü'1-cinan ve püşt-i aduya müşt-i der-şita gürz-gıran idi. s.340*" tarzındaki belirlemeler bu iki şairin kahramanlıklarını ve yiğitliklerini ortaya koyar.

Şairlerin bir kısmının hüner, kabiliyet, maharet ve meziyet sahibi oluşlarının herhangi bir dal belirtilmeden tamamen genel tabir ve ifadeler içinde tanıtıldığı da görülür. Bunun sebebi, herhalde şairin hüner ve kabiliyet bakımından çok yönlülük ve zengin vasıflılığının anlatılabilmesi çabası olmalıdır. Le'alî için söylediği; "*Ve kendü dahi enva'-ı kemalat ile araste emirü'l-kelem ve şirin-beyan kimesne olup acayib-i alemde efsane-guy ve küşade-tab' u hande-ruy idi. s.476*" ve Muğlalı Şâhidî'ye dair kaydettiği; "*Merd-i müfessir ü muhaddis derviş-i mevlevî şârih-i metn-i kitâb-ı Mesnevi idi.s.290*" değerlendirmelerinde olduğu gibi.

Tezkire'de şairlerin şiir dışında hüner gösterdikleri belirtilen alanlardan bazıları da şunlardır: Tabii'de "*üslub-ı kitabetde ve inşa-i mekatibde hayli mahareti ve hüsn-i kitabeti var idi. s.141*", Emrî Çelebide; "*Hub müverrih ü mu'amma-güşadur. s.118*", İshak Çelebi'de; "*Ve kemalatun ekserinde kamil ü rasih ve hub münşi ve müverrih idi. s.112*". Zekâyî'de; "*Ve nazük imla ve inşası var idi. s.226*", Tacî'de; "*Nesr-i müsecca'dan nesr-i adiyi eyü dirdi. s.142*", Lâmiî'de; "*Fenn-i nakşda manend-i Mani idi.s.153*", Saffî'de; "*San'at-ı nakşda manend-i Mani ve tahrir ü tasvirde Erjeng-i sani idi. s.335-336*", Resmî'de; "*...San'at-ı nakş u resmin mahiri idi. s.231*", Aynı şekilde Mu'îdî ve Behlül-i Hâfız'ın şiir dışında hafızlık konusunda kabiliyetleri bulunduğu belirtilir. Şemsî-i Defterdar ve Vâlihî-i Belgra-dî'den bahsedilirken "*fenn-i hesabda seri'ul-hisab*" ifadesi kullanılırken, Zamîrî'de; "*Nokta sırrınun ilminde hub-fehm ü danış ve remelün aksamından niyyet istihraç itmede hayli basiret ü binişi var idi. s.352*", Sâgar' de "*satranç u nerdün esir ü aşüftesi idi. s.255*" biçimindeki ifadelerle bu şairlerin şairlik dışındaki yetenekleri dile getirilmiştir.

Sonuç

Temelde biyografik bilgiyi nakletmeyi, şairlerin hayatlarına dair bilinen ne varsa onları gelecek zamanlara aktarmayı kendilerine birer görev addeden şu'arâ tezkireleri, sadece bu görevlerini yerine getirmekle kalmamış, kendilerinden sonraki nesillere belki de hiçbir zaman ulaşamayacakları çok özel bilgi ve belgeleri de başarıyla ulaştırmışlardır. Latîfî'nin, meydana getirdiği şairler tezkiresi içinde verdiği bilgiler ve bu bilgiler doğrultusunda yaptığı değerlendirmelerle emsalleri için çok özel bir yere sahip olduğu, verdiği bilgilerin doğruluğu ve yaptığı değerlendirmelerin objektifliği ile de saygın bir konuma ulaştığı görülmüştür.